

ФАРМАЗОНЫ

або:

якъ то трийцять Срѣбнарѳвскихъ господарѳвъ записало ся чортови и якъ то они за сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѳвъ и сѣмь недѣль дуже забогатѣли.

Красна и правдива повѣсть для розумныхъ господарѳвъ.

Написавъ
Ю. Федьковичъ.

У Львовѣ 1874.

Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка.

Підъ зарядомъ Фр. Сарницкогo.

КОШТОМЪ И ЗАХОДОМЪ Товариства „ПРОСВѢТА.“
Выдане Аруге въ 5000 ексемпляряхъ.

891.79

F31

Of

I. ГЛАВА.

Якъ выйшовъ Василь Нестерюкъ зъ вѣйска и що вѣонъ у своѣмъ селѣ Срѣбнаровѣ видить.

Се не дѣяло ся нѣ въ Туречинѣ нѣ въ Нѣмечинѣ, а дѣяло ся таки у нашѣмъ краю, у Галичинѣ, у славнѣмъ селѣ Срѣбнаровѣ, у одну божу недѣленьку по полудню, заразъ по святѣй вечерни. А на вечерни були: мельникъ Дмитро Складанъ, его жона Анна, его донька Катерина, присяжный Иванъ Правдарюкъ, паламаръ, дякъ, панъ-отець, а бѣльше и нѣкого. Бо у селѣ Срѣбнаровѣ було ажъ три корчмы, нѣвроку, и чотыри шинки, а честный арендаръ Гершко Смокъ, Мортко Бильбахъ и Мошко Гулисъ давали горѣвки на боргъ, кѣлько лишъ хто хотѣвъ. Отже-жъ и потягли славнѣ Срѣбнаровѣцѣ, таки заразъ съ церкви по службѣ божѣй, просто по корчмахъ, жѣночки ихъ за ними разомъ, а панъ вѣйтъ Павло Дзюбъ на передѣ, бо они, кобы здоровѣ, усѣгды були у корчмѣ першѣй, а выходили

зъ неи послѣднѣи, ба навѣтъ и права собѣ у корчмѣ робили, не абы що. Та и де-жь имъ було лѣпше ихъ и робити, якъ не тутъ, де навѣтъ и найбѣднѣйшій чоловѣкъ мусѣвъ передъ нихъ „честь“ поставити, а то не смѣло бути менше нѣколи, якъ пѣвъ кварты горѣвки, и то доброи, бо панъ вѣйтъ абы-якои не пили. А панъ присяжный Семень Сварливый, що за ними усѣгды якъ хвѣстъ ходили, такожь иншой горѣвки не хотѣли пити, якъ лишъ той доброи, а добрѣ люде имъ ей не жаловали, бо и панъ присяжный Сварливый бувъ у нихъ добрый, а то такій, шо бувало панъ вѣйтъ кого и запруть до хвурдиги (арешту), такъ они заразъ его и выпросять и вымолятъ, — то якъ же такому доброму чоловѣкови доброи горѣвки не купувати?

Лишь тѣ люде, про котрыхъ я перше казавъ, що були на вечерни, не пѣшли до корчмы, але сидѣли собѣ на пѣддаши коло церкви и балакали децо; ажъ тутъ и станувъ передъ ними, мовъ зъ неба впавъ, жвавый, чорнявый чоловѣкъ, у вѣйсковѣмъ мундурѣ, зъ двома срѣбными медаликами и золотымъ хрестикомъ на грудяхъ. Усѣ ажъ нѣбы здрѣгнули-сь, якъ его такъ несподѣвано узрѣли; але вѣнъ усмѣхнувъ ся, уклонивъ ся гречно всѣмъ посполу, тай сказавъ голосно: „Добрый вечеръ вамъ! Чи не Иванъ,

Правдарюкь та Дмитро Складань? — абы здорові були!“

— „Абы и вы здорові, пане воякь! вѣдповѣвъ Складань съ Правдарюкомь; — вы насъ вѣдки знаете? — не во гнѣвъ, що пытаемо.“

„Хиба-жь вы мене не пѣзнаете? Таже я покѣйного Петра Нестерюка сынъ Василь, що его, чотырнацять рокѣвъ тому, до войска вѣдобрали!“

— „Тожь вы Петрѣвъ сынъ?“ каже Складань дивуючи ся, — „хто бы бувъ казавъ, що съ такого малого, мѣзерного хлопця та такій хлопъ выбере ся? Але правда: у вѣйску не тримали васъ у одно надъ книжкою, якъ то бувало покѣйный вашъ тато, — дай ему, Боже, царство небесне, бо праведный чолвѣкь бувъ! — а то бувало менѣ самому жаль, якъ то васъ надъ книжкою мучить та мучить по цѣлѣй днинѣ, якъ яку панску дитину.“

„За те дай ему, Боже, легкій супочинокъ! бо що бы я бувъ робивъ, якъ бы бувъ не вчивъ ся? У насъ, якъ самі знаете, поля не було, лишъ городець та хата; то на чѣмъ бы я теперь живъ? А такъ, славити Бога, вивчивъ мене покѣйный, кѣлько самъ умѣвъ, у вѣйско вѣдобрали мене до жандарѣвъ, тамъ вивчивъ ся ще лѣпше, выслуживъ двѣ капітуляціѣ, зложивъ собѣ файный грѣшь, а те-

перь маю за що собѣ поля купити, хату нову покласти и загосподарити ся якъ треба.“

— „Якій отець розумный та розважный бувъ, такой и сынъ вдавъ ся,“ каже Правдарюкъ; — „хата твоя, сынку, и городъ у добрѣмъ пошанѣвку: мы тамъ поклали одного бѣдного але ретельного чоловіка, абы и въ хатѣ сидѣвъ и городъ обходивъ. Коли скажешь, то вѣнъ и сѣгодня выпровадитъ ся съ хаты и тобѣ усе передасть.“

„Грѣхъ бы менѣ було, его съ хаты выганяти, коли вѣнъ ей чотырнацять лѣтъ менѣ дозиравъ,“ каже Василь. „Я однако маю собѣ нову хату класти, а доки що до чого, то мешкати ' мемо разомъ; тамъ однако двѣ хатѣ черезъ хоромы (сѣни).“

— „А не знаешь Анно,“ каже Складанъ до жѣнки, „чи Запоточный у обохъ Василевыхъ хатахъ сидитъ, чи лишъ у однѣй?“

— „Лишь у однѣй, татку,“ обѣзвала ся донька его Катерина, а тутъ такъ и почервонѣла якъ тая калина!... „у тѣй на лѣво; я тамъ бѣгала оногди, мамѣ треба було...“

— „Та чого такъ соромишь ся?“ каже Анна, „таже се Василь, що тебе маленькою бувало на рукахъ носити, та тобѣ бувало по книжкахъ образки показуе? Хиба ты забула, якъ ему разъ каламарь

розсынала по папери, та за тото вѣдъ мене парунѣвъ набрала ся? А вѣдъ що не забула?”

— „Та бо вы, мамо, все...“ каже Катря, ховаючи-сь по за Анну, а тутъ ще дужше почервонѣла, якъ була.

„За тѣ збытки,“ каже Василь жартуючи, „тай за те, що я еѣ тѣлько на рукахъ наносивъ ся, мусить менѣ Катря теперъ господинею бути. Ого, и втекла, якъ та пташка дика! але я завтра перепрошу.“

— „Не гиѣвай ся, Василю“ каже Складаниха, „а то така несмѣлива та соромлива вдала ся, що годѣ сказати. Та треба менѣ ити вечеряти лагодити; прийди и ты Василю, та будешъ у мене за гостя!“

„Прийду, панѣ матко,“ каже Василь поклонивши-сь, „але ажъ погодѣ, бо мене кортить ще съ честными господарями побалакати.“

Анна пѣйшла, а Василь собѣ сѣвѣ тай каже:

„О (каже), я нашого села и не пѣзнавѣ уже за сихъ чотырнацять рокѣвъ, вѣдѣ-коли дома не бувѣ! Що тутъ таке и стало ся, паны вы мои, господарѣ честнѣи? — Таже страшнѣйшого та поганѣйшого села не довело ся менѣ видѣти на свѣтѣ, а я его не трохи попомѣрявѣ. А правда, що школы ще и теперъ нема у селѣ?“

„А де-жь она?“ каже Правдарюкъ; — я съ пару разѡвъ згадувавъ громадѣ за школу, такъ они на мене якъ заревѣли!... якъ на вовка якого або на ворога тяжкого. — Ба ще чого намъ не стало?! яли кричати; не доста податки великѣ, та жиды насъ обдерають зъ усѣхъ бокѡвъ, але єму ще и школы забагло-сь, не знати на що тай по що! хиба на те, абы дармо професора платити, та дѣтямъ баки забивати?! — О такъ то наша громада менѣ за мою щиру раду подяковала!?”

„То прецѣ-жь хотъ дякъ учить дѣтей, якъ то бувало, ще нѣмъ я хлопцемъ бувъ?“ пытає Василь.

— „Ой учить!“ ажъ скрикнувъ Складанъ, „таже вѡнъ якъ день такъ нѡчь не протверѣзує-сь! Бувало, ще доки покѡйный Лукашъ живъ — то бувъ чоловѣкъ тверезый, Богу угодный, справедливый слуга церкви святой! Той учивъ дѣтей и читати и спѣвати и числа; да вѡдъ-коли покѡйного не стало, то нѣхто про Бога та про книжку и не згадає. Отъ яке то у насъ!“

„А панъ отецъ духовный же нѣчого не кажутъ?“ пытає Василь.

— „Та вже коли панъ-отець имъ не наговорили ся, та не наказали ся!...“ каже Правдарюкъ: „але що съ того? Панъ-отцеви въ очи нѣбы то по-

такують, а за плечима однако своє давне роблять, ба навѣть ще и кепы бють съ панъ-отця! Де нема порядного вѣйта та порядного уряду въ селѣ, абы розумныхъ слухали та за ихъ радою ишли, тамъ и панъ-отець нѣчого не годнѣ вдѣяти. Хиба-жь у насъ панъ-отець не розумный та не честный чоловікъ? Та що съ того? коли такого вѣйта маємо, що ихъ слухати не хоче! У него лишъ Мортко та писарь Обдзѣркевичъ: то его и рада и порада, у нихъ вѣнъ и днює и обѣдає и вечеряє, часомъ навѣть и переночує. Отъ, чому у насъ нема гаразду!“

„А хто-жь у насъ теперь вѣйтомъ?“ пытає Василь.

— „Павло Дзюбъ; ты его знати будешь.“

„Та де-жь нѣ!“ каже Василь, „але хто-жь такого кладе на вѣйта, коли вѣнъ и давно ще любивъ напивати ся? — може не правда?“

— „Та якъ не правда!“ каже Складанъ; — „але якъ тои приповѣдки: якѣ мы самѣ, такѣ намъ санѣ; паницю тягне до паницѣ, а по вѣйтови по-знати заразъ и село, яке оно. Та, правду сказавши, и нашъ вѣйтъ не бувъ зъ разу такѣй ледащо; але вѣдъ-коли ставъ жидамъ та писареви по-ддавати-сь, то и звели его нѣ на що, — бо кого бы жидъ не по-дѣйшовъ та на своє не переробивъ? Треба дуже

твердого та сумлѣнного чоловѣка, абы его не пере-
крутивъ у свою ручь.“

„Якимъ же жъ способомъ могли таки нашего,
русского чоловѣка, жида такъ зѡпсовати?“ пытає
Василь.

— „Або-жь тяжко?“ каже Правдарюкъ, — „на
самъ передъ пѡдбунтує его на священника, що то
нѣбы священникъ лишъ на свою корысть горне, и що
нѣбы то вѡйтъ тымъ понизить ся, що духовного
слухати 'ме. — „На що вы вѡйтъ, прошу васъ?“
стане ему вговорювати, „коли вы маєте кожного
слухати? Що вамъ панъ-отець? що оно таке за дѣ-
ло? оно повинно васъ слухати, а не вы его! — Ай-
вай-миръ! герсти? — абы вѡйтъ пона слухало!“
А такъ якъ стане погана Юда темного чоловѣка
пѡджерати та троюдити, та ще до того то грошѣ
ему зычити, то зъ горѣвкою проклятою пѡдходить:
отъ чоловѣкъ и одурѣє нарештѣ, и пѡддасть ся дѣя-
волу зовсѣмъ пѡдъ стрычокъ, бо жида є часто нашъ
стрычокъ и наша шибениця.“

„Охъ се свята правда!“ каже Василь, та ажъ
ему слѣзы закрутили-сь въ очахъ, а Складанъ и го-
воривъ дальше:

— „Найтяжше (каже), абы жидюга вѡйта до
того довѣвъ, щобъ вѡнъ полакомивъ ся якому да-

рункови; тогди вже его має якъ на арканѣ, и мусить вѣнъ тогди у его дудку грати, бо якъ нѣ, то грозить єму и казнею и криміналомъ и комісіями и хто знає чимъ. А нашѣ люде якѣ? — єму про комісію лишъ згадай, такъ и млѣе зо страху, бо не знає, що праведному чоловікови и за правду комісія, хотьбы и якъ и вѣдки, нѣщо не годна вдѣяти.“

„А выгоняє-жь вѣйтъ у насъ заразъ о девятѣй годинѣ въ вечеръ пѣницъ изъ корчмы? — бо по иншихъ сторонахъ такъ є, що о десятѣй годинѣ корчмы вже позамыканѣ и жидъ не смѣе нѣкого, хиба якого подорожного, у ню пускати. — Ся установа є дуже важна, и повинна дуже остро тримати ся, бо она вѣдъ много зла та беззаконія заступає и боронить.“

— „У насъ нема того,“ каже Правдарюкъ; „та де-жь бы нашъ вѣйтъ старавъ ся, абы пѣницъ розганяти?! Тай съ кимъ бы єму и розганяти? — хиба съ тымъ однимъ поліціяномъ, що то вже найпустѣйше смѣтя въ селѣ, таке, що и курки боить ся? — Я старавъ ся неразъ, абы и у насъ ладъ запровадити. Коли-жь бо уся громада якъ стала сыпѣти!... А на що намъ сѣго та того, а на що намъ выдаткѣвъ? а се, а те! Доста того, що я нѣчого не мѣгъ вдѣяти, а нарештѣ и плюнувъ на все.“

— „Та громадѣ не ходило нѣ о грошѣ нѣ о

выдатки,“ каже Складанъ, — „але ходило їй о те, абы нїхто съ корчмы не выганявъ. Бо якъ бы громадѣ о грошѣ ходило, то бы ихъ по корчмахъ та по ярмаркахъ це марнували, та жидовъ ними не напыхали. Знаємо мы се дуже добре. -- Але ходїмъ мы до дому, бо вже повечерѣло и часъ припочити; завтра днина робѣтна.“ — Узяли ся тай пѣшли.

II. ГЛАВА.

Що люде у селѣ говорили и що собѣ по закуткахъ шептали.

Другои днины наймивъ собѣ Василь у Складана фѣры, и поѣхавъ у мѣсто. Вѣдти привѣзъ собѣ скрынъ кованыхъ великихъ двѣ и ще много всѣлякого надѣбѣ. Се все понавозивъ вѣнъ у свою стару хату край села, а скоро розгостивъ ся, такъ заразъ и ставъ мѣрѣти свѣй городецъ, и значити мѣсце на нову хату, стайню, стодолу, гноѣвню, пасѣку, комору, и все, що до порядного господарства треба. Тутъ заразъ и злягло до него народу съ цѣлого села, а жиды першї. Таке ему кланяють ся, таке розпытують ся, таке витають ся, просять съ собою до кор-

чмы. Василь съ кождымъ гречно, ввѣчливо витае-сь, але каже:

„Я, каже, панове господарѣ, и вы купцѣ, до корчмы зъ роду не ходжу, бо горѣвки и до усть не беру; великого свята треба, абы я выпивъ склян-ку пива або вина. Такъ я се чотырнацять лѣтъ у вѣйску живъ, такъ и тутъ гадаю жити, тому вамъ за вашу ласку гречно, уклѣнно дякую!“

— „Ай-вай! герсти?“ ажъ скрикнули жида, та ажъ посоловѣли, ззираючись одинъ на одного. А Василь до нихъ и каже:

„Чого вамъ такъ дивно стало, купцѣ? Хиба вы не чули, що по другихъ краяхъ селяне не пють, та за того якѣ они здоровѣ, якѣ богатѣ!... Господи! ажъ душа радуе ся, якъ чоловѣкъ лишъ подивить ся на таке село, чи то въ Моравѣ, чи въ Чехахъ чи въ Австрѣи, чи на Тиролю. А прецѣ тамъ люде и о половину такихъ добрыхъ грунтѣвъ та такой благословенной землѣ не мають, якъ намъ еѣ Богъ давъ у нашѣй Галичинѣ. Але земля божа бо такъ каже: не толочь мя пяно, оброби мене гарно, а вроджу тобѣ дармо*)."

*) гоино.

— „Герсти? кажуть жидаы, якъ же то чоловѣкъ, котрый тяжко працює, може такъ жити на свѣтѣ, абы порцію горѣвки не выпити, га?“

„А якъ жили люде на свѣтѣ, доки ще чортъ ту прокляту горѣвку не выгадавъ? або якъ живутъ теперь тѣ хлѣборобы по другихъ краяхъ? Таже они богато тяжше тамъ працюють, якъ нашѣ люде, а прецѣ нема у нихъ нѣ тѣлько калѣкъ, нѣ тѣлько недужихъ якъ тутъ у насъ; на которого тамъ нѣ глянь — жирный та здоровый та веселый, якъ рицарь якій! а те все робить, що горѣвку не пють. Ано киньте вы кавалокъ свѣжого мяса у горѣвку, най у нѣй годинку постоить, яке оно стане? — ажъ чорне, такъ перегорить. О, та горѣвка найбѣльша е отрута на свѣтѣ! гѣрша вѣдъ аршенику. Вѣдъ аршенику вѣдъ разу загинешъ, а вѣдъ горѣвки ходишь цѣлый твѣй вѣкъ, якъ не по своему свѣтѣ.“

— „Кімъ, Мойше!“ крикнувъ Смокъ на Гулиса, тай забрали ся якъ выбитѣ и ще зъ далеку чути було, якъ шварциюркали, та плювали, та за бороды мыкали-сь. Видно було, що пѣйшли право до вѣйта, а Василь каже до людей: „Видите, люде? — абы его хто полѣномъ переваливъ, то такъ не осердить ся, якъ абы хто на горѣвку яке згѣрне слово сказавъ. А знаєте, чому? бо она имъ загонить христїянина

и зъ усѣмъ его маеткомъ у кишению, якъ ту дурну рыбу въ вершку; тому я еѣ не те що пити, але и видѣти не хочу, и ноги моєи у корчмѣ не буде, доки живъ буду. Еи треба дужше сокотити-сь*), якъ казнѣ та криміналу, бо я самъ переконавъ ся, що mezi десятьма, що сидять у казняхъ та у тяжкихъ дыбахъ, девять запевне съ причины горѣвки туды дѣстали ся. Бо де яке убійство, де якій рабунокъ, де яке головництво або непотрѣбство стало ся, то усе при пиянствѣ, усе при горѣвцѣ. О, кобы то вы до мене у недѣлю загостили, то я бы вамъ таке уповѣвъ та попрочитувавъ, що въ васъ бы сердце зодригло ся. Да симъ разомъ выбачайте, паны господарѣ, бо нынѣ день робѣтний, та нѣколи менѣ у бесѣды заходити, а то ще маю и до панъ-отця духовного пойти и имъ поклѣнъ вѣддати, бо такъ годить ся. Священики великї школы учать ся, то въ кого-жь намъ и поради́ти ся, якъ не у нихъ? Они не лишъ у церквѣ вѣтцѣ нашї, але и въ кожѣмъ способѣ; хто ихъ слушае, той добре гостить и лиха не одного втече.“

Оттакъ говоривъ Василь, зѣбравъ ся красенько, тай пошовъ де священника, а люде якъ стануть

*) стерегти ся.

пыскувати та горлувати! — „А се що за панъ та-
кій великій обôбравъ ся намъ зъ вôдкись?“ кричить
Федôръ Чобанюкъ. „Мы его прийшли привитати
яко Гречного, та на честь запросити, а вôнъ намъ
науку давати, якъ дѣтямъ якимъ! — сякій вôнъ
такій! Мы обôйдемо-сь и безъ его чести! Що ми за
дѣло таке! що у жандаряхъ бувъ? — Я видѣвъ и
жандарѣвъ! овва!“

— „Овва!“ повторивъ Гарасимъ Величко и
собѣ; „вы кажете, а въ него може нема и Грейца-
ря при души, та тому соромить ся зъ нами и до
корчмы пôйти, бо тутъ выпало бы и ему честь по-
класти, а нема вôдки. Тôлько мабутъ и маєтку у
нѣго, що на нѣмъ, та тôлько и щастя, що отець ему
лишивъ хатку и городець, а то бы бувъ ще и сѣвъ
громадѣ тягаромъ на плечи!“

— „Овва!“ обôзвавъ ся и собѣ Гриць Соминъ,
„я якъ служивъ давно у вôйску, та такихъ паничи-
кôвъ много видѣвъ; купивъ собѣ десь у жида пару
циновыхъ медаликôвъ, та теперь ними хвалить ся
та дудурить ся, гейбы якій крôль! Будемо видѣти,
доки лишъ того паньства стане, чи на довго; кобы
лишъ нашъ Мортко здоровъ та его у свои руки дô-
ставъ!“

— „Ба що вы отсе, люде, кажете?“ обôзвавъ ся Гнатъ Лаба, чоловѣкъ ще молодой. — „Вôнъ добре говоривъ тай розумно. Лѣпше-бъ вы зробили, щобы-сте услухали, що вôнъ говоривъ. Хиба вы не видѣли, якъ жида перепугали-сь вôдъ его бесѣды? Вôнъ зовсѣмъ розумный чоловѣкъ, кобы лишъ и мы такъ! Жидъ дурного не перепудить ся, не бôй-сь! — вôдъ сѣго дня моєи ноги у корчмѣ не буде, се абы-сте знали, люде!“

— „А моєи тожь само!“ сказавъ Семень Нарôвнякъ, господарь такожь ще молодой; „хвалити Бога, що такій чоловѣкъ у село прийшовъ; буду до нѣго що недѣлѣ приходити, абы менѣ що съ книжокъ читавъ; се лѣпше, якъ по корчмахъ волочити ся та жидôвску паскуду пити. Бо менѣ оногди оденъ старый чоловѣкъ у мѣстѣ розказувавъ, що самъ на свои очи видѣвъ, якъ жидъ у горѣвку плювавъ, а то не вже-жь на инше, якъ на тото, абы людей за собовъ повернути та христіянскій душѣ споганити.“

Оттаке то собѣ у Срѣбнаровѣ про Василя говорили. Однѣ хвалили его, що розумный та тверезый, другѣ зновъ гудили, що гордый и що до нѣкого не ходитъ, якъ лишъ до панъ-отця, до Складана та до Правдарюка, а подеколи и до громадскои канцеляріѣ, де рахунки Perezирає и письма перечитує.

Войтъ не хотѣвъ ему зъ разу на се позволити; та вонъ якъ поѣшовъ у мѣсто до старосты, такъ и вынѣсь вѣдти таке письмо, що панъ писарь Обдѣркевичъ ажъ побѣлѣвъ якъ стѣна, прочитавши его. — Ажъ тутъ наразъ у селѣ, якъ бы запаливъ! — „Таже у нѣго,“ каже оденъ, „тѣлько грошей, що нѣхто ихъ не годенъ и перераховати, не то що!“

„Що ты кажешь, брате?!“

— „Таже Запотѣчного Маруня на свои очи видѣла, що у нѣго грошей мѣхами!“

„Брате-жь ты мѣй! вѣдки-жь вонъ ихъ тѣлько набравъ?“

— „Хиба-жь ты не чувъ, що вонъ фармазонъ? Фармазоны се такіи люде, що душу свою чортови записують, а вонъ имъ за тото, братчику, тѣлько грошей старчить, кѣлько они саміи хочуть.“

„Та якъ мене теперъ довги та не одна бѣда присѣла, то бы-мъ далѣ и за душу не дбавъ!“ — каже другій.

— „Я самъ такій,“ каже третій.

— „Теперъ я ажъ догадую ся,“ каже четвертый, „що менѣ Запотѣчный оногди росказувавъ, ще и забоживъ ся, що се правда. Вонъ, каже, скоро вечеръ, такъ заразъ вѣкна позатыкае, двери позамы-

кає, и ажъ по за опѣвнѣчь, доки куры не запѣють, съ кимсь такъ голосно говорить, а то такъ, що ажъ хата дрѣжить. А книжокъ, каже, у нѣго такихъ, що и на вѣзь бы не забравъ, не то що; а одна, каже, мѣжь ними така велика, що ажъ страшно на ню дивити, а чорна, чорна!.... що той жукъ, чорна!“

„Се вже то певне вѣдь него, щезъ бы!“

— „А вѣдь кого-жь?! — Але якъ бы се могло бути, коли вѣнь оногди и въ церквѣ бувъ, и хрестивъ ся, и хрестъ цѣлувавъ, усе такъ само якъ и другіи люде?“

— „Хиба-жь ты не чувъ, що дїаволь може такій туманъ пустити, що намъ видить ся, що се вѣнь у церквѣ, а вѣнь собѣ дома сидить та хрестъ святий ножемъ коле?“

— „Що казати не казати,“ обѣзвавъ ся Гнатъ Сокирка, „а вѣнь не самовитый. По свѣтѣ богацько де чого буває, що мы тутъ и не знаємо. Чувъ и я про тї фармазоны; але нехай я въ нѣго розуму попробую!“

Оттаке то собѣ въ Срѣбнаровѣ говорили та цокотѣли, але Василь о те не пытавъ. Купивъ собѣ добрый кусникъ поля, купивъ обширне мѣсце на хату и на обѣйстя, и ставъ будувати ся порядно.

Майстрôвъ собѣ ажъ зъ мѣста вывѣвъ, и такіи ему вже будынки попоставляли, що ока годѣ зъ нихъ спустити, усе на швабскій спосôбъ: и не великимъ коштомъ, и обширно, и чисто такъ, що ажъ любо було дивити ся. Навѣтъ панъ-отець не разъ приходили та дивили ся, а Складанова Катерина казала, що и въ пана якого не може лѣпше бути, та нѣ краще.

III. ГЛАВА.

Якъ записують ся трийцять Сръбнарôвскихъ господарѣвъ у Фармазоны.

Василь лишивъ Запотôчного у своихъ старыхъ хатахъ, а самъ перенѣсь ся у новіи, ажъ тутъ прибѣгає до нѣго ôдного вечера Стефанъ Притулякъ, що живъ зъ Василемъ ще съ хлопця собѣ у приятельствѣ.

— Гарно побудовавъ ся! каже Стефанъ.

— „Що то ще гарно,“ каже Василь; — „кобы ты то видѣвъ, якъ у Нѣмечинѣ мужики побудованіи, тогди бы ты ажъ знавъ, що то гарно, и якъ то повиненъ кождый господарь мешкати.“

— Боже мѡй добрый! а мы мусимо у такихъ кучахъ поневерѣрати ся, що ажъ души не мило.

— „А хто-жь намъ виненъ?“

— А вже-жь нѣхто, якъ мы самѣ; бо за тѣ грошѣ, що пропиваемо, мѡгъ бы кождый зъ насъ таку хату мати, якъ ты теперь.

— „Та лишъ таку? — каменицю съ поверхами мѡгъ бы мати!“

— Василю! якъ то мы собѣ зъ малыхъ хлопцѣвъ товаришували: не сказавъ бы ты менѣ одну рѣчь, що тебе запытаю?

— „Скажу.“

— Ты, брате, фармазонъ?... люде такъ кажутъ! Василь подумавъ чи мало, тай каже:

„А вже-жь, нѣгде правды дѣти, фармазонъ; але я се лишъ, тобѣ кажу, а ты тримай языкъ за зубами, коли хочешъ добре гостити, бо зъ нами, фармазонами, жарту нема.“

— Я знаю; але не мѡгъ бы ты менѣ хоть трохи що про тыхъ фармазонѡвъ уповѣсти?

— „Не можна!“

— А якъ бы хто хотѣвъ зъ насъ у фармазоны записати-сь?

— „Якъ бы васъ було трийцять на разъ, тогди можна, тогди васъ приймемо.“

— И бôльше бы ся найшло, не то трийцять; мене богато уже просили, абы я съ тобою говоривъ яко твоѣй давный приятель, але я все не мôгъ якось на тебе вдарити. Лишь одно менѣ скажи, Василю: якъ бы мы записали ся у фармазоны, чи можна намъ якого щастя та гаразду сподѣвати-сь?

— „Такого щастя та гаразду, якого вы ще не зазнали и вашимъ розумомъ не годнѣ змѣркувати. Але треба у передъ фармазонску пробу вытримати.“

— А яка-жь тото проба?

— „Сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль по фармазонскихъ заповѣдяхъ жити.“

— А они тяжкѣ?

— „Такѣ легкѣ, що ихъ може хто небудь сповнити.“

— А богато є тыхъ заповѣдей?

— „Десять; але на нихъ треба присягу зложити.“

— У кого?

— „У нашої старшины.“

— А де-жь она?

— „Де єи треба; и тутъ може прийти.“

— Коли?

— „Коли схочете; навѣтъ и въ отсю недѣлю, що прийде.“

— Прикличь еѣ, братчику; я не журю ся, що не буде насъ трийцять. Намъ бѣда такъ уже доѣла, що намъ усе одно, хотъ и заразъ гинути. — А якъ же-жь мы можемо вѣдъ тебе довѣдати ся, коли, и якъ, и що?

— „Якъ мене у недѣлю у церквѣ не буде, тогди знайте, що маєте до мене усѣ о пѣвночи прийти, и тамъ у оттоѣ свѣтлици на мене ждати. Посвѣту тамъ не буде, але тото нѣщо, за те не дбайте. А скоро учуете, що вдарить щось у хатѣ три разы, якъ клевцемъ у ковало, тогди нѣчого не бѣйте ся, але уходѣтъ у отсю свѣтлицю смѣливо, вамъ и волосъ зъ головы не спаде, за те я, Василь, тобѣ ручу. Лишь нѣхто не смѣе зъ васъ тои днины трукну якого тамъ небудь и покушати, бо то справа велика и важна, и мусить зовсѣмъ по тверезу робити ся.“

— Тожъ приходити у недѣлю о пѣвночи?

— „Якъ лишь мене рано у церквѣ не буде.“

— Слово?

— „Фармазонске слово!“

Оттакъ зговоривши, пошовъ Притулякъ собѣ въ село, бесѣдувавъ тамъ крадьки то зъ однимъ то зъ другимъ, радили ся, ще ходили то сюды то туды, а Василь сѣвъ собѣ коло стола, думавъ довго, читавъ щось, писавъ, нарештѣ зобравъ ся и пошовъ до панъ-отця, де довго бавивъ, а якъ выйшовъ, панъ-отець послали заразъ за Складаномъ и за Правдарюкомъ и такожь довго зъ ними радили ся. А у недѣлю досвѣта поѣхавъ Василь у мѣсто.

Днина була дуже красна. Народу було у церквѣ много. А якъ повыходили, то Притулякъ такій уже радъ бувъ, якъ бы его хто на сто коней посадивъ, бо Василя не було въ церквѣ, а вонъ знавъ, що се за знакъ. Зъ однимъ, зъ другимъ переморгавъ ся, пошептавъ, вѣдкликавъ ся, а Гершко та Мортко та Мошко не можуть передивувати ся, що се має значити, що нынѣ вже и сей не пѣ, и той нѣ, и той и другій и десятый и дваццятый и триццятый нѣ, а Гершко ажъ скричавъ: „Ай вай, вуседусъ! чому ты нынѣ не берешъ горѣвки, Тымку? га? — а ты Федоре? — а ты Якове? — а ты, Грицю? — таже ты бувало, ще нѣмъ до церкви поѣдешъ, калатнешъ собѣ повъ кватырки? — ну?“

— Коли менѣ такъ сегодня унало, абы я не

пивъ! мовить Тымко Крукъ, господарь сердитый и вѣдвѣжный.

— „Герсти? чому не пивъ? — Вы слухаете одного дурня, одного смаркача, що оно каже, абы не пити? — Оно, нѣвроки, зовсѣмъ таки дурне та божевѣльне, що оно такъ каже; оно хоче собѣ на пана стати; ну ну, най ему; а вы таки будете господарями, якъ и були.“

— А якъ бы, Гершку, и насъ разъ закортѣло панами бути, що бы съ того було? вѣдозвавъ ся Федѣръ Антонякъ, оденъ зъ найбѣднѣйшихъ господарѣвъ.

Господи! якъ не осердить ся нашъ Гершко! та якъ не трѣсне ярмурковъ до помосту, ажъ лопнуло!... „Ты паномъ бути? ты? пянюга? що и сорочки доброй на плечахъ не маешь? — ай-вай-миръ лѣшайнъ! — герсти, Сури? — чуєте, пане вѣйте, що оно ему дурне рохкае? — а шварциюръ на того мишѣне смаркача, що оно вамъ такій дурницѣ у голову набило! — а шварць-хулемъ! — рушь собѣ съ корчмы, дурню, бо тобѣ заразъ голову розвалю!“

— Абы-сте свѣдомі люде, каже Федѣръ, — що се послѣдній разъ моя нога у корчмѣ була! Теперь я ажъ знаю, що Василь правду говорить! Бувай здорова, корчмо, та хоть у землю западай ся!

На оттакихъ бесѣдахъ зойшла цѣла недѣленька свята. Жиды ажъ нѣжили ся вѣдъ злости а трийцять Срѣбнарѣвскихъ господарѣвъ сходили ся собѣ у Василя Нестерюка, у новѣй побитѣй хатѣ, Стефанъ Притулякъ першій. А що вже наибѣльше усѣхъ дивувало, то було те, що межи ними явивъ ся и Дмитро Складанъ и Иванъ Правдарюкъ и ще не оденъ съ такихъ господарѣвъ, що нѣхто бы ся не бувъ по нихъ и надѣявъ, абы они хотѣли свою душу у нетрудне записувати. — А диви-но ся — подумавъ собѣ тогди не оденъ съ тыхъ бѣдныхъ, — богачѣвъ кортить ще бѣльше забогатѣти!

Тымъ часомъ надѣйшла пѣвнѣчь, ажъ тутъ и чують усѣ: дзвѣнькѣ! дзвѣнькѣ! дзвѣнькѣ! мовъ бы хто великимъ клевцемъ у ковало тричи вдаривъ. Тутъ всѣ такъ и зжахнули ся, а Правдарюкъ каже: „Ходѣмъ, люде! що буде, то буде!“ - Отъ и пѣшли усѣ у ту свѣтлицю, що Василь учера Притулякови назначивъ.

Свѣтлиця та була велика и обширна. Вѣкна були вѣконницами зачинені, а у серединѣ стоявъ стѣлъ, чорнымъ сукномъ ажъ по саму землю покритый. На стѣлѣ стоявъ великій желѣзный хрестъ, а передъ хрестомъ велика чорна книга, на книзѣ велика желѣзна рука, по правѣмъ боцѣ хреста спорый

мѣшокъ сребла, помѣшь зъ золотомъ, и великій пше-
ничный хлѣбъ, а по лѣвѣмъ боцѣ старецька торба,
кайданы и стрычокъ. За столомъ стоявъ Василь,
якъ найкрасше по жандарски убранный, зъ двома ме-
даликами и золотымъ крестомъ на грудяхъ, зъ ве-
ликимъ перомъ у рукахъ. На право и на лѣво вѣдъ
него стояло двое людей, оденъ черно, другій бѣло
убранный, у довгихъ плащахъ (мантахъ) ажъ по са-
му землю, наличманы на лица, капелюхи зъ вели-
кими косицами на головѣ, у того бѣлого серпъ и
сиѣпъ у рукахъ, а въ того черного кайданы и ве-
ликія ключѣ. У передъ стола, на ослонѣ, стояла
трунва (домовина), а на трунвѣ лежавъ мечъ и ку-
пецкія важки на вхрестѣ. Тыхъ трийцять людей, що
увѣйшло, стояли нѣ живіи нѣ вмерліи, такъ перелякли
ся, а Василь промовивъ до нихъ, але не заразъ:

„Миръ вамъ всѣмъ! не бѣйте ся, люде; тутъ
вамъ и волосъ зъ головы не спаде! Будьте дерзкіи,
будьте смѣливіи, будьте вѣдважніи! — Хто хоче ве-
ликого щастя достунити, той мусить и велику ду-
шу мати, а передъ усѣмъ по правдѣ гадати, по
правдѣ робити и по правдѣ говорити!“

Василь умовкъ, а той, що бѣло бувъ убранный,
такожь промовивъ, та такъ уже глухо якосъ та
дивно, неначе съ пѣдъ землѣ:

— Тутъ чути скверну душу; Николай Пасѣчный пивъ сегодня горѣвку.

„Де вѣнъ?“ запытавъ Василь; „де Николай Пасѣчный?“

Другі, котрі тамъ були, пхнули его на передъ, а вѣнъ такъ и вправъ на колѣна тай каже:

— „Ей-Богу моему, одну лишь порцію! и то якось не хотячи; я гадавъ, що се нѣхто не буде знати!“

— „Мы усе знаемо,“ сказавъ той, що чорно бувъ убраный, „передъ нами годѣ и чорне пѣдъ нѣгтемъ затаити! Видишь тамъ ту домовину? — мы сѣ на тебе принесли, нецраведнику! Ваговъ зважить ся и мечемъ змѣряе ся кожде лукавство чоловѣче передъ Господомъ Богомъ, живымъ на небесѣхъ и на земли, и страшнымъ у ярости своѣй!“

— „Простѣть мене грѣшного!“ ледви промовивъ Пасѣчный.

— „Остатній се разъ простить ся тобѣ, чоловѣче!“ промовивъ той бѣло убраный, — „а усѣ, кѣлько васъ тутъ миромъ господнимъ зѣйшло ся, абы знали и добре собѣ тямили, що у насъ жарту нема! Вѣкъ чоловѣчий е дуже короткій, якъ то сонне видѣне, нѣколи въ нѣмъ жартувати, нѣколи его

марнувати, а про вѣчнѣсть треба дбати. Она довга, она безконечна! Горе тому, и онять реку: горе тому, хто сей вѣкъ на те не поверне, абы вѣчнѣсть свою ущасливити!“

— Хоть чортъ, а такъ красно говорить тай правду говорить! подумавъ собѣ не оденъ съ тыхъ, що тамъ були. А той чорный каже:

— „Вы пришли записати ся у фармазоны. Що оно таке є, тѣ фармазоны, не можна вамъ сказати, ажъ доки не перебудете пробы: сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль. Черезъ той цѣлый часъ маєте нашихъ десять заповѣдей фармазонскихъ такъ остро и сумлѣнно сповнати, якъ бы се о жите або о смерть ходило! бо знайте: хто ихъ додержитъ, той буде мати за сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль бѣльше грошей, якъ оттутъ на столѣ видите, а до того ще и здоровле, и вѣкъ довгій та честный, и веселѣсть, и хлѣбъ, и добро. Да хто зъ васъ тыхъ заповѣдей не сповнить, а то съ цѣлои душѣ и съ цѣлого сердца не сповнить, того жде — а дивѣть що: торбы старецкѣ, неволя, а нарештѣ стрычокъ и шибениця! — вы знаете, що въ насъ жарту нема!“

— „Слушайте-жь добре, люде,“ сказавъ той бѣло убраный. „Абы-сте вѣдтакъ не казали, що не

чули або не вырозумѣли! Мы, якъ казано, жарту не знаемо! Жите людске страхъ коротке, а передъ Господомъ Богомъ зважуть ся дѣла нашѣ ваговъ справедливовъ и мечемъ острымъ ярости божой змѣряе ся беззаконіе ваше! Слушайте-жь! и ще разъ кажу: слушайте!“

— „И я вамъ кажу: слушайте!“ повторивъ чорный, а Василь узявъ чорну книгу, поцѣлувавъ хрестъ, поцѣлувавъ желѣзну руку, а книгу отворивъ и ставъ читати:

„Перша заповѣдь фармазонска:“

Кождый фармазонъ повиненъ заповѣди божѣ и заповѣди церковнѣ такъ докладно выповняти и хоронити, якъ бы се ему вже грѣбъ бувъ укопанный и домовина утесана. Що недѣлѣ и що свята повиненъ вѣнъ зъ жѣнкою, зъ дѣтьми, слугами, робѣтниками, однимъ словомъ зъ усею своею челядю рано и въ полудне до церкви ходити, и зверхнѣсть духовну слухати, почитати и поважати.“

— „Присягнѣть, що такъ дѣлати будете!“ сказавъ на голосъ той у чорной одежи.

— Присягаемо! сказали всѣ на голосъ, поднявши руки до горы.

— „По такôй правдѣ вамъ Господи Боже допоможи!“ промовивъ той у бѣлôй одежи.

— Амѣнь! вôдозвали ся усѣ, а Василь читае далѣ:

„Друга заповѣдь фармазонска:“

Черезъ цѣлый часъ пробы т. е. черезъ сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль не смѣе нѣ оденъ фармазонъ нѣколи трунку нѣ напитокку уживати, окрôмъ чистой воды и молока. У корчму не смѣе фармазонъ и ногою ступити, бо то е дôмъ скверный. А позаякъ жидъ е найтяжшій ворогъ фармазонского товариства, то не смѣе нѣ оденъ фармазонъ зъ жидомъ нѣ въ гандель, нѣ въ торгъ, нѣ въ контрактъ, доста того: нѣ у яку справу заходити, доки у фармазонской старшины не развѣдае ся и вôдъ неи позволѣня не дôстане.“

— „Присагнѣть, що и сю заповѣдь сохраните, и то безъ усякои хитрости, безъ усякихъ мудрощѣвъ, по божому сумлѣню!“ сказавъ той у чорнôй одежи.

— Присягаемо! сказали всѣ.

— „По такôй правдѣ вамъ Господи Боже допоможи!“ промовивъ той у бѣлôмъ.

— Амѣнь! сказали всѣ, а Василь читаетъ далѣ:

„Третья заповѣдь фармазонска:“

У твоѣй хатѣ, у твоѣй коморѣ, у твоихъ стайняхъ, у всѣхъ твоихъ будынкахъ, у цѣлѣмъ твоѣмъ дворѣ и обѣйстю мае завсѣгды така чистѣсть и такій ладъ бути, и такъ усе у порядку стояти, якъ мавъ бы ты що днины якого царя до себе у гостѣ сподѣвати ся. Бо фармазонскій духъ броду и нехлюйства ненавидить, и съ своимъ гараздомъ тамъ не поверне и не наверне, де сеся заповѣдь не хранить ся.“

— „Присягниѣть, що такъ буде!“ сказавъ чорный.

— Присягаемо! — сказали всѣ.

— „По такѣй правдѣ вамъ Господи Боже допоможи!“ промовивъ той у бѣлѣмъ.

— Амѣнь! сказали всѣ, а Василь читавъ далѣ:

„Четверта заповѣдь фармазонска:“

Кождый чоловѣкъ сотвореный до працѣ. Безъ неи ходить чоловѣкъ якъ не по своему свѣтѣ, и яко

блуденъ и чужинець на сѣй земли. Лѣниство є мати усѣго беззаконія и злочинства, для того повиненъ кождый фармазонъ у всякъ робѣтний день безъ устанку и щиро працювати. Земля, котру тобѣ Богъ давъ пѣдъ руку, повинна бути такъ оброблена, якъ царскій якій городъ, и на пядь еи не смѣе у тебе лежати безъ ужитку, абы ты до неи рукъ твоихъ не приложивъ. По сѣму пѣзнати ся духъ фармазона, и благодать Господня буде на земли.“

— „Присягнѣть, що такъ дѣлати будете!“ сказавъ той у чорнѣмъ.

— Присягаємо!

— „По такѣй правдѣ вамъ Господи Боже допоможи!“

— Амѣнь! вѣдповѣли фармазоны, а Василь читавъ далѣ:

„Пята заповѣдь фармазонска:“

Кождый фармазонъ сподѣває ся, жде и просить у Господа Бога раю свѣтлого. Абы сѣго доказати и на сѣй земли назнаменувати, обовязаний є кождый фармазонъ справити собѣ великій городъ зъ усякою городниною, великій садъ зъ усякою садовиною и велику пасѣку зъ добрыми уліями. Тымъ розводитъ

2

фармазонъ рай на сему свѣтѣ, до чого вѣнъ сеѣночнымъ союзомъ и сеѣночною присягою обовязуе ся.“

— „Присягнѣть!“

— Присягаемо!

— „По такѣй правдѣ вамъ Господи Боже допоможи!“

— Амѣнь!

„Шеста заповѣдь фармазонска:“

Кождый фармазонъ вѣруе у слово святого апостола Павла, що тѣло христіянске є мешканемъ Духа святого. Для того повиненъ кождый фармазонъ тѣло свое чисто и хайно носити, що днины умывати ся и чесати ся, и до кожного обѣду, полуденку и вечерѣ зъ умываными руками сѣдати. Вѣнъ повиненъ старати ся, абы, чи въ пѣстнѣй чи въ скромнѣй днѣ, страва его, о скѣлько можъ, була добра и поживна. Нероба не вартъ и той землѣ, що єѣ толочить; но хто такъ щиро и приязно працює, якъ фармазонъ повиненъ, той вартъ съ своєю працѣ соладкости заживати, ба навѣтъ до того и обовязаный.“

И на сю заповѣдь присягли усѣ, якъ на переднѣй, а Притулякъ Стефанъ и подумавъ собѣ:

Ага! ажъ теперъ зачавъ справдѣ по фармазонски говорити; я знавъ, що се такъ буде, бо и паны великій такъ роблять, а паны, чувъ я, такожь у фармазоны записують ся. Теперъ и я знаю, чому то є богато такихъ пановъ, що нѣчого не пють, окрѣмъ воды. — Оттакъ собѣ думавъ Притулякъ, а Василь читавъ далѣ:

„Сема заповѣдь фармазонска:“

Кождый фармазонъ вѣритъ и повиненъ вѣрувати, що: якъ тѣло христіянске є мешканемъ Духа святого, такъ дѣмъ христіянскій є мешканемъ того тѣла. Для того повиненъ кождый фармазонъ на самъ передъ старати ся, абы собѣ дѣмъ добрый, обширный, выгѣдний, зъ высокими свѣтлицями, зъ великими дверьми и вѣкнами побудовавъ. У кождѣмъ фармазонскѣмъ дѣмѣ повиненъ бути коминъ, а не смѣе и оденъ рѣкъ минути, абы собѣ фармазонъ якій новый господарскій будынокъ не побудовавъ або хотъ не поправивъ. Вѣнъ и его уся челядь повинна свѣй нѣчний припчинокъ у поряднѣй, добрѣй постели мати, а найменше кожного мѣсяця повиненъ собѣ фармазонъ у свою свѣтлицю яку оздобу справити, н. пр. образъ святой, зеркало, начиня, ослѣнъ,

*

столъ, скрыню, мисникъ, коверецъ, ручникъ, скатерть, подушку и таке инше. Сего всего духъ фармазонскій wymagaє и по сему буде можъ фармазона пѣзнавати.“

И на се присягли усѣ а Притулякъ собѣ гадає: Се вже зовсѣмъ таки фармазонска заповѣдь, бо я чувъ, що тѣ паны, котрѣ у фармазоны вписують ся, мусять що року будувати ся, або щось такого, а що мѣсяця мусять собѣ щось нового у дѣмъ справити, богдай що тамъ небудь, а то бы ихъ той фармазонскій духъ и стермезувавъ. Та най-но, що Василь ще далѣ читати буде, бо я ще не одного догадую ся. Отъ Василь и читає далѣ:

„Осьма заповѣдь фармазонска:“

Усѣ фармазоны, кѣлько ихъ лишъ є у якѣмъ селѣ або у якѣмъ мѣстѣ, повиннѣи що недѣлѣ и що свята по святѣи вечерни зѣйти ся до одного съ своей старшины, и то на перемѣну, разъ у одного, другимъ разомъ у другого, а третимъ разомъ у третѣго. Тутъ має кождый за рядомъ передъ цѣлою фармазонскою громадою словѣстити, що вѣнъ за цѣлый тыждень робивъ и зробивъ, и яка єму добра гадка до головы прийшла. По нарадѣ має старшій

або науку яку давати, або книжку яку добру читати, або правила фармазонскій выяснювати и выкладати. Наука про управу землѣ, про пасѣку, про садъ и про огородъ мае усѣгды тримати ся, а годину передъ розходомъ мають для забавы усѣгды краснї пѣсни спѣвати ся.“

На се такожъ присягли усѣ, а Притулякъ собѣ думає: И се зовсѣмъ по фармазонски, бо такъ и тѣ паны фармазони роблять. — Василь читає зновъ далѣ:

„Девята заповѣдь фармазонска:“

Жѣнка и дѣти кожного фармазона повиннї такожъ по заповѣдяхъ фармазонскихъ жити, бо каждый фармазонъ яко голова дому и господарства мае власть до того ихъ присилувати, хотьбы и карою. Слуги свои повиненъ вѣнъ такожъ до честного житя наклоняти, а дѣти свои усѣ, чи хлопцѣ чи дѣвчата, вѣдъ шѣсть рокѣвъ до школы посылати. Де школы нема, тамъ повинна фармазонска старшина заразъ иншимъ способомъ о науку дѣтей постарати ся.“

И на се присягли усѣ, а Притулякъ собѣ гадає: А хтожь такїй буде у насъ дѣти учити, якѣ

не Василь? — Я вже знаю, що старшина се на его плечи всадить; на такого-жъ бо и вартъ!

Василь читає далѣ:

„Десята и послѣдня заповѣдь фармазонска:“

Цѣлковитой радости може чоловікъ сподѣвати ся ажъ у царствѣ небеснѣмъ, а тутъ має старати ся, заслужити собѣ на него и до него приспособляти ся. Тому заказані каждому фармазонуви гучні гулянки и шумні забавы, бо они истинну радѣсть и истинне щасте людске толочуть, котре то щасте є духовне, щасте науки и мудрости. Тому повиненъ вѣнъ свои весѣля, хрестины, похороны и празники у малыхъ товариствахъ, безъ шѣтикъ и безъ гуку обходити, и у свое товариство лишъ такихъ людей брати, котрі такъ тверезо и честно живутъ, якъ вѣнъ самъ жити повиненъ и мусить. Людей, котрі пють, хотъ бы то були братя або родичѣ его рѣдні, має вѣнъ уникати и вѣдъ нихъ утѣкати, бо нѣщо не може чоловіка такъ борзо до згубы привести, якъ люде, котрі пють. Людей, съ котрыми пристаешъ, дуже выбирай собѣ, фармазоне, и найрадше тримай ся своихъ фармазонскихъ товариствъ; радости и утѣхи шукай у духовнѣй науцѣ, у добрѣмъ.

бытѣ, а розрывки и вѣдохлоды по трудахъ твоихъ у спѣвѣ, у добрыхъ книжкахъ и у нарадахъ зъ разумными и честными твоими товаришами. Одно най тобѣ нѣколи зъ думки не сходитъ, фармазоне: ты жиєшь на те, абы на сему свѣтѣ рай розводити; тому є твоя повиннѣсть, каждого року одного або двоухъ товаришѣвъ до фармазонского товариства привернути, а то лишъ такихъ людей, по котрыхъ можна поправы сподѣвати ся.“

И на сю заповѣдь присягло усѣхъ трийцять господарѣвъ, а той у бѣлѣй одежи каже:

— „На се усе, що вы присягали, покладѣть вашъ палець вѣ отсю книгу, на сѣмъ лѣтѣ, сѣмъ мѣсяцѣвъ и сѣмъ недѣль. Якъ сей часъ мине, то можна буде каждому зъ васъ або у фармазонахъ лишити ся, або выступити; на се не силувана рѣчь.“

Усѣ пѣдписали ся, а той чорный промовивъ:

— „Слушайте и уважайте! Вы вписали ся теперь у фармазонску книгу, то значить: або до вѣчного и великого щастя, або у вѣчну пропасть и нужду до кѣнца живота вашего. Радѣстне буде и намъ, видѣти васъ щасливыхъ, але якъ котрый прогрѣшитъ противъ заповѣдей нашихъ, того жде и очѣкує страшна, престрашна кара и нещасте, бо

мы, якъ я вже казавъ, жарту не знаємо, бо мы на жартъ на сѣму свѣтѣ не жиємо. Уважайте! уважайте! и ще разъ кажу: уважайте!“

На сѣ грѣмкѣ слова зажурили ся нові фармазаны, и не одному закрутили ся слѣзы въ очахъ. Але той у бѣлѣй одежи и промовивъ до нихъ милымъ, благимъ голосомъ: „Не журѣть ся, фармазаны; нашѣ права здають ся зъ разу лишъ такѣ тяжкѣ, а вѣдтакъ, найдалѣ за мѣсяць, такѣ вамъ легкѣ та милѣ здавати ся будуть, що ажъ радѣстно у вашѣй души вамъ буде. А щобы вамъ Господь Богъ допомѣгъ, поцѣлуйте его святый хрестъ яко знакъ спасенія, и сю желѣзну руку, яко знакъ желѣзной, твердой волѣ. Лишь волю желѣзну а добру мати и сѣ путя доброго збити ся не давати, то Господь Богъ Исусъ Христосъ вамъ допоможе! — Приступѣть, фармазаны!“

Усѣ приступили, поцѣлювали хрестъ и руку, а той чорный каже: „За сѣмъ лѣтъ, сѣмъ мѣсяцѣвъ и сѣмъ недѣль насъ тутъ другій разъ уздрите, сѣ карою або зъ нагородою, якъ хто собѣ заслужить. А на той цѣлый часъ кладемо вамъ за фармазонску старшину: першого Василя Нестерюка, другого Ивана Правдарюка, а третѣго Дмитра

Складана! Слушайте ихъ у кождомъ дѣлѣ яко бы насъ самыхъ, бо зъ ними духъ фармазонскій.“

— „А теперъ одпускаемо васъ зъ Богомъ и правдою!“ промовивъ той бѣлый. — „Миръ вамъ и Боже вамъ допоможи! У добру путь, фармазоны, и не журѣть ся! — Старшина лишить ся тутъ!“

Усѣ пѣшли мовчки. А по дорозѣ, уже далеко вѣдъ Василевои хаты, промовивъ Стефанъ При-тулякъ:

— „Мене, братчики, якъ бы хто обмѣнявъ! и гадка у менѣ инша и душа инша, и я зовсѣмъ иншій чоловѣкъ, якъ бувъ. Менѣ здае ся, що я дру-гій разъ на свѣтъ народивъ ся.“

— „Мы всѣ такъ!“ сказали фармазоны, и ро-зѣйшли ся по домахъ.

IV. ГЛАВА.

Що далѣ у Срѣбнаровѣ робить ся, якъ Гершко Смокъ занедужавъ, що они зъ вѣйтомъ Павломъ Дзюбомъ урадили, и якъ имъ штука вдала ся.

На другій день и черезъ цѣлый тыждень було немало галасу та крику у селѣ, тай таки и плачу

та лаяня чимало, бо усѣ жѣнки трийцятѣхъ фармазонѣвъ мусѣли мастити та мыти та бѣлити, що ажъ курило ся, а ихъ господарѣ припрятували по комо-рахъ та шоплахъ, чистили по стайняхъ та задвѣряхъ, а мѣтли та вѣники мали ся въ роботѣ, що ажъ упрѣ-вали замѣтаючи та хаючи по всѣхъ усюдахъ, а то такъ, що и мышинѣй дѣрцѣ не пропекло ся. Докотрѣ жѣнки, котрѣ розумнѣ були, то и слухали своихъ господарѣвъ, якъ законъ божѣй велить, але котрѣ дурнѣ та божевѣльнѣ були, нужъ лаяти ся та сварити ся съ чоловѣками, а нарештѣ и плакати та голосити. Але бо фармазоны не дарма желѣзну руку цѣлували; що сказали разъ, то такъ и мусѣло бути. Они чули вѣдъ своѣи старшины, що сей свѣтъ а людскѣй вѣкъ нѣ на жартъ анѣ на фрашки даный с чоловѣкови вѣдъ Бога, то такъ они и справували ся, а за три дни выглядали ихъ домѣства и цѣле ихъ обѣйте що и до закуточка чисте та харне, якъ у якѣй церквѣ, а у кождѣй хатѣ було якъ у краснѣмъ вѣночку, що ажъ образы святѣ на стѣнѣ усмѣхали ся и мило поглядали на усю челядь въ хатѣ, бо кожде, чи мале чи велике, було у чистыхъ сорочкахъ, и одѣжь на нихъ чиста, хочъ неразъ полатана и стара, бо такъ кождый господаръ приказавъ и такъ мусѣло бути. — „То не соромъ,“

казали фармазони, — „що одежина стара и полатана, абы она лишь чиста и не подерта.“ Отже мусѣли жѣнки що суботы и латати и мыти и хаити, якъ передъ великоднемъ, бо чоловіки казали: у мене кождои недѣлѣ великдень!

Доки се у селѣ такъ дѣяло ся, и другі Срѣбнарѡвскі господарѣ, котрі нѣщо не знали, не могли надивити ся, ажъ тутъ и стала ся тревога у селѣ: Гершко Смокъ захорувавъ, и то такъ нагле та дуже, що ажъ за лѣкаремъ у мѣсто пѡслали. Жидѡвки такъ Гершка обсѣли, такъ вейкають ся та въ груди кулаками товчуть ся, ажъ тутъ и надбѣгае панъ вѡйтъ, Павло Дзюбъ.

— А що тамъ, пане Гершку? вы хорі?

— „Я уже вмерло, нѣвроки!“ ледви промовивъ Гершко.

— Та що се вамъ, Гершку? менѣ скажѣть, таже знаєте, що я вашъ приятель! що вамъ?

— „Вы ще пытаете, що менѣ? Я добре рахувало.... учера трийцять мужикѡвъ не пило у мене и пѡвъ кватырки горѣвки.... Ай-вай-міръ!...“

— Та Богъ зъ вами, Гершку! про трийцять дуриѣвъ вы ще собѣ будете орендаромъ, якъ и були; не бѡйте ся!

— „Герсти? трийцять дурнѣвъ!... а вы знаєте яка то утрата менѣ черезъ цѣлый рѣкъ? — Найменше три тысячѣ ринскихъ на рѣкъ! Ай-вай, ай-вай!...“

— Та де бы? що вы кажете?

— „Герсти его? хйба Гершко Смокъ не вмѣ рахувати!... Я то ще дуже мало сказавъ, три тысячѣ!... а то менѣ все наробило той Василь Нестерюкъ, богдай бы було свою голову тамъ уломило, дѣ пакъ було!... Вей- мѣръ!...“

— А зъ нимъ не можна бы що врадиги? Я якъ схочу, то его и слѣду тутъ не буде, не то що!

— „Суре, дай пану вѣйтови а лѣтъ бромфѣ! Ану, якъ бы тото, якъ? прошу вамъ! менѣ вже зовсѣмъ лекше стало! ну?“

— Не журѣть ся вы тымъ, Гершку! мы зъ нашимъ писаремъ уже говорили. Буде усе добре. Оттакъ видите. —

— „Ай-вай! дивѣть ся, хто тото приѣхавъ, ще и зъ двома жандарями? може то вже за нимъ, нѣвроки? пять вѣдеръ горѣвки заразъ вамъ тутъ кладу! Идѣть борше, та пытайте ся, чого они приѣхали! бѣжѣть, прошу васъ!“

Вôйтъ выйшовъ на двôръ, а той панъ, що на брычцѣ, пытае:

— „Де тутъ вôйтъ мешкае?“

— Я є вôйтъ; що панови комісареви треба?

— „Писарь де?“

— У канцеляріи.

— „Ходѣть, покажѣть намъ! а заразъ цѣлу громаду скликати, абы якъ найборше зôйшла ся до канцеляріѣ съ податковыми книжками!“

Вôйтъ лишъ побѣлѣвъ якъ стѣна, але що було робити? мусѣвъ розказу комісарского слухати. Пôшли усѣ до канцеляріѣ, а громада тымъ часомъ сходила ся. У канцеляріи бавивъ и комісарь довгій часъ; то закликавъ сего або того господаря до себе у середину и пересмотрювавъ его книжку, то выпытувавъ де-що у присяжныхъ и тягнувъ изъ нихъ протоколы, а нарештѣ выйшовъ до громады тай каже:

„Громадо! на вашôмъ начальнику и вашôмъ писари находятъ ся велике ошуканьство. За тото-жь, и доки выйде бôльша комісія, бере ся ихъ обохъ пôдъ арештъ у мѣсто, а вы тымъ часомъ маєте слухати пана присяжного Ивана Правдарюка яко вашого начальника. А вы зновъ, Иване Правдарюку, маєте громаду провадити честно и законно, якъ цѣсарске и краєве право велить, а до помочи дає ся вамъ

Василя Нестерюка, яко чоловіка письменного и розумного. Громада Сръбнарôвска дуже збѣднѣла и пòдъупала черезъ свôй нерозумъ и свою ледачòсть: для того старайте ся вы оба усѣма силами и по божому сумлѣню, на праву дорогу еѣ навести, а урядъ цѣсарскій и краевый дасть вамъ всяку помòчь, якои лишъ треба буде.“

Оттакъ сказавши, поѣхавъ комисарь. Жандарѣ убрали вòйта и писаря у ланцушки и попроврадили у мѣсто, а Правдарюкъ такъ каже до громады:

— „Панове громадо! нынѣ робòтна днина, тому идѣть собѣ кождый до своєї работы, а у недѣлю, по службѣ божой, маєте тутъ усѣ зòйти ся менѣ на розказъ и на пораду! — Я иду до панъ-отця и буду ихъ просити, абы такожь ласкаві були, у недѣлю межи насъ прийти! — Зъ Богомъ же теперь до работы, господарѣ, а абы менѣ нѣхто у корчму не повернувъ, бо буде караный!“

Такъ и розòйшли ся усѣ.

— „Се бѣда!“ казали пяницѣ.

— Ба се добре! казали фармазоны; — якъ-бы се давно уже такъ, то не було бы такой нужды у селѣ, и Сръбнарôвъ стоявъ бы теперь якъ яке нѣмецке мѣсточко.

V. ГЛАВА.

**Якій порядокъ заводить Иванъ Правдарюкъ у селѣ,
и що съ того було.**

У святу недѣленьку по службѣ божой зойшла ся цѣла громада таки на цвинтари коло церкви, а Правдарюкъ такъ промовивъ до нихъ:

— „Панове громадо! Чули вы оногди самій, якъ цѣсарскій комісаръ назвавъ нашу громаду ледащою, опилюю, пѣдъупалою, а мы мусѣли на нашъ соромъ мовчати, бо вѣнъ правду казавъ. Але те мусить инакше бути; бо якъ такъ и далѣ пѣде, то чекають насъ торбы старецкїй, чекае насъ те, що будемо вѣчными жидѣвскими наймытами, попыхачами, мы и нашїй жѣнки и нашїй дѣти нещасливїй.

„Самїй знаете, якъ несподѣвано се стало ся, що мене вашимъ начальникомъ настановили. Але коли вже такъ стало ся, то екажу вамъ, що я гадаю правдивимъ вашимъ начальникомъ бути, а не вашимъ рабомъ або жидѣвскимъ слугою. У моїй тяжкѣй начальскѣй службѣ не знаю я нѣ брата нѣ свата, нѣ кума нѣ сусѣда, а знаю я лишъ Господа Бога, свое сумлѣне и цѣсарскїй законы, и сего тримати ся буду по такѣй правдѣ, по якѣй я хочу на Христовѣмъ, страшиѣмъ судищи оправдати ся.

„Начальникъ у громадѣ значить тѣлько, що господарь у господарствѣ, що отець своимъ дѣтямъ. И якъ отець той затратить свою душу на вѣки вѣчній дїяволу и пеклу, котрый свои дѣти не тримає въ рукахъ, не доводитъ до доброго, тымъ бѣльше ще начальникъ недбалый и поблажливый. Благѣсть на лукавство значить тѣлько, що олїи на огонь а смола на пекло; на лукавство треба желѣзной волѣ и немилосердной огрозы, бо якъ каже приповѣдка: „на круте дерево крутый клинъ, на гѣрку хоробу гѣркій полинъ.“ Такъ и я гадаю начальствовати, ажъ доки не побачу, що вы опамятали ся, що вы схаменули ся, що вы вѣдвернули ся назадъ вѣдъ той вѣчной пропасти, надъ котрою висите. Слушайте-жь теперъ добре, що вамъ кажу, абы-сте вѣдтакъ не казали, що не чули мого розказу. Мѣй розказъ є:

першій: Кождой недѣлѣ и каждого свята має менѣ кождый господарь зъ усею своею челядею на службѣ божѣй и на вечерни бути. Дома смѣють ся лишити лишъ дѣти до шѣсть рокѣвъ и одна старша особа для дозору дому. Хто сѣго мого приказу не послухає, за тымъ посылати буду. А коли въ васъ хто скаже, що я не маю права, до церкви силою гонити, то єму тѣлько скажу, що я маю право, каждого господаря и громадянина на розказъ при-

звати, и то тамъ, де менѣ воля. Отже менѣ воля, у недѣлѣ и свята коло церкви святой розказъ вамъ давати, для того мусить менѣ кождый до церкви ставити ся.

„А другій мѡй приказъ такій: Чи то въ недѣлю чи въ свято чи въ буддень, и чи то въ зимѣ чи въ лѣтѣ, мають менѣ корчмы о девятѡй годинѣ въ вечеръ замыкати ся. Кого по девятѡй годинѣ найду у корчмѣ, того дамъ до арешту, а други днины буду остро карати. Другій присяжный и оба полиціяны мають такожь право, о девятѡй годинѣ съ корчемъ выганяти, и хто имъ супротивить ся, то однако якъ бы менѣ самому. Сего мого приказу такъ буду остро тримати ся и его доглядати, що, если бы менѣ громада супротивила ся и о девятѡй годинѣ не хотѣла съ корчмы уступати, я жандарѣвъ зъ мѣста на помѡчь призову, бо до того маю право, и громада буде мусѣла вѡдтакъ ихъ платити, бо они пусто не ходять. Уважайте-жь, громада!

„А щобъ вы собѣ не гадали, що я такъ лишь говорю, абы говорило ся, то вамъ кажу и даю знати се: Василя Нестерюка старій хаты наймивъ я и выпорядивъ яко арешты, зъ ґратами, зъ замками, зъ желѣзомъ, якъ арештамъ право. Тамъ такожь и вартарка *)

*) де вартѡвники перебувають.

громадска, и будуть на тѣй вартарцѣ що недѣля и свято оба поліціяны, а що буддень усѣгды одень, и они мають право, на корчмы, на огонь, на чистѣсть и на порядокъ у селѣ такъ уважати, якъ бы я самъ. На поліціяны становлю вѣдъ сѣгодняшної днини Семена Нарѣвняка и Ивана Василика (они були оба фармазони), и маєте ихъ у службѣ однако слухати, якъ бы мене самого. А вы два зновъ слухайте сюды: Тяжкій се обовязокъ на васъ кладе ся, але и добру плату за того вѣдъ громады дѣстанете, бо порядній поліціанъ єи вартъ, и вельми вартъ. Бо безъ доброї поліціѣ нема нѣ порядку нѣ огрозы въ селѣ, а доброї поліціѣ нема зновъ безъ доброї платы, бо на поліціанѣвъ мають ся класти порядній, розумній, тверезій, жвавій и сумлѣнній, а при тѣмъ дерзкій люде, абы не они пяницъ, але пяницѣ ихъ бояли ся, а такихъ людей варто и треба порядно заплатити. Правда, що смѣтя, пустыхъ дручкѣвъ, неробѣвъ, лайдакѣвъ, найшло бы ся и за дешеvu плату; але съ такими хѣба такій начальникъ буде доволенъ, котрый самъ якъ они, и котрому про гараздъ громады байдуже.

„На сей разъ маєте вѣдъ мене сѣ два острій приказы; вѣдъ нынѣ за тыждень маєте менѣ тутъ до дальшого розказу бути, а не ждѣть, абы я за

вами посылавъ! — Теперь зъ Богомъ, панове громадо!“

Оттакъ говоривъ Иванъ Правдарюкъ до громады, ажъ тутъ выступили и панъ-отець доховный, котрй ще перше прийшли були, у передъ громады, и такъ промовили:

— Любимй дѣти! Сей розказъ нового вашего начальника буде вамъ здавати ся острый, але вѣнь дуже, дуже потрѣбный. Якъ бы були першй начальники зъ-разу такъ робили, то не були бы вы такй нещасливй та бѣднй, якъ теперь есте. Дякуйте-жь Господу Богу, що вы такого начальника дѣстали, и слушайте его якъ дѣти вѣтця доброго, бо вѣнь лишь вашего гаразду хоче, а не вашего зла. Христосъ сынъ Божй самъ приказавъ, начальства добре слухати, и Вѣнь васъ благословити 'ме и дастъ вамъ силу до доброго, хотъ оно зъ-разу и прикре здавати ся буде. Слушайте-жь любимй, слушайте-жь, а самй побачите, що то на добре выйде. —

Оттакъ промовляли панъ-отець, и громада розѣйшла ся. — Той недѣлѣ и половины тѣлько людей у корчмѣ не було, що бувало давно, а Гершко Смокъ якъ се узрѣвъ, такъ таки той недѣлѣ и вмеръ, и жиды его вхопили на вѣзокъ, тай повезли до мѣста на окопище. Не мѣгъ, сирота, такихъ новыхъ по-

рядкôвъ вытримати, отъ и вмеръ собѣ, нѣвроку. Але Иванъ Правдарюкъ, що сказавъ, то и зробивъ, не вважаючи на Гершкову смерть нѣ на клопôтъ другихъ жидôвъ, що собѣ зъ журбы та жалю и пейсики пообрывали и лаяли и плювали и скаргами грозили, та хто знає якими тяжкими процесами: каждой а каждой днини, чи въ буддень чи въ недѣлю або свято, мусѣли корчмы о девятôй годинѣ въ вечеръ замыкати ся, а вôнъ самъ до пôвночи дозиравъ, абы кого не покортѣло, другій разъ у корчму вернути ся. Але не кортѣло якось нѣкого; бо девять паниць сидѣло уже въ арештѣ, а двомъ чи тремъ съ тяжкою бѣдою пропекло ся, котрыхъ закортѣло було, громаду противъ новой установы бунтувати; бо Правдарюкъ хотѣвъ ихъ вôдъ разу до суду вôдставити, та ледви ихъ громада выпросила. Да то лишъ того одного вечера такъ було; бо на другій день усѣ паницѣ ему дякували. — „О святила-жь бы ся ему та мудра голова!“ казали, — „нынѣ и здорові мы и охочі до работы, и грошѣ не протратили, якъ то бувало, где що другои днини годѣ и голову пôднести було вôдъ пустого жидôвскосо болота та проклятого дурману.“

VI. ГЛАВА.

Що дѣе ся на другу недѣлю у славномъ селѣ Срѣбнаровѣ.

Другои недѣлѣ було народу у церквѣ набито а то такъ, що третя часть навѣть и помѣстити ся не мада де, не то що. А панъ-отець и промовили по службѣ божѣй до громады:

— „Православнїи христїяне! Видите, любимїи, якъ то мило та любо Богу молити ся и єму служити у купѣ разомъ? Не здае-жь ся вамъ, що Духъ святый надъ вами усѣма возносить ся и васъ на крылахъ своихъ до Отца небесного подвигае? Не дѣише-жь такъ, якъ по корчмахъ валяти ся та дїаволу служити? Бо корчма то є церковь дїавола, де єму лишъ ѣслужать и его призывають. А той ворогъ людского роду до чого чоловѣка приведе? — до крайной бѣдности, до довгѣвъ, до жидѣвской неволѣ, до злодѣйства, убїйства, криміналу, шибеницѣ, а що найгѣрше: до розпуки сердца, душѣ, сумлѣня, а та розпука сто разъ гѣрша смерти и шибеницѣ, бо она є пекло на сѣй земли, она є отрѣй вѣчный нашои душѣ, она огонь незгасающїи! — И чи-жь не мусить пяницю, чи раньше чи пѣзнѣйше, а чимъ пѣзнѣйше тымъ гѣрше, пекельная тая розпука обгорнути, коли

собѣ лишь подумае, що черезъ одно жидѣвске болото, одну жидѣвску паскуду, и жѣнка его у поневѣркахъ, и дѣти его и голі и голодні и неодѣті и неогрѣті, и хата и поле не его, бо за довги у жидѣвскихъ уже зубахъ? О, покайте ся, люде, покайте ся! опамятайте ся! ще доки часъ, бо потому вже запѣзно буде! Коли за себе самыхъ не дбаєте, то змилуйте ся хоть надъ дѣтьми вашими невинными, бо може завтра доведе ся имъ зъ жебрачими торбами чужі псы дражнити, може завтра будутъ имъ чужі псы нѣжки обѣдати, — и чи-жь нѣ? — Жидъ, що забере усе за довги та за горѣвку, не буде милувати ся надъ сиротами вашими бѣдными, але въ зимѣ, въ наплотѣйшомъ морозѣ не дасть имъ навѣть и приступити до своєї хаты, абы заморожені ручки загрѣти. А жидъ самъ буде за вашу кровь, за ваші грошѣ, у пышныхъ дворахъ та покояхъ мешкати, та вами, голыми и голодными рабами, послуговати ся, гѣрше якъ ті чорты грѣшниками у пеклѣ!...”

Оттакъ панъ-отець духовный промовляли, и не одному слезы якъ горохъ по лиці покотили ся. А якъ выйшла громада на двѣръ и стали до розказу, то Иванъ Правдарюкъ такъ до нихъ промовивъ:

— „Панове громада! Прийшло письмо вѣдъ уряду, абы школы конечно запровадити, хоть най що

тамъ буде. До вѣйта прийшло запытанє, чи маємо уже громадскій шпихлѣръ, и що мы думаємо робити, абы касу позычкову у насъ запровадити. — Якъ же кажете, громадо?“

— А намъ же школы на що? закричало кѣлька голосѣвъ; — обходили ся до теперь безъ школы, то можемо и дальше.

— „Они насъ не пытають, чи намъ єи треба чи не треба, а кажуть, абы була, бо дадуть намъ екзекуцію!“ каже Правдарюкъ.

— Тожъ добре, каже Семко Маланюкъ, найбѣльшій пянюга у селѣ, — школа якъ школа; але на що-жь ще шпихлѣра?

— „А не дай Боже голоду, то хто тебе съ цѣлымъ домомъ годувати буде? — може Мортко Бѣльбахъ або Мошко Гулисъ?“ запытавъ Правдарюкъ.

— Ба най они блохи годують, не мене! ажъ закричавъ Маланюкъ; — се вже правда, що шпихлѣръ бы здавъ ся, бо за голодъ нѣхто не може ручити; а позычкова каса ще борше бы здала ся, бо жида зачали вже собѣ такій процента правити, якъ сама истовина. Та вже таки и не хочуть давати бѣльше; а тутъ податки идуть, а тутъ не одно. — Василь Несторюкъ читавъ намъ оногди и про шпихлѣры и про скрынки позычковѣ, и то все мудро та розумно,

але вѣдки гроша взяти? а на початокъ треба конечно гроша, безъ того не обѣйде ся.“

— „А кѣлько-жь ты думаешъ, щобы гроша треба на початокъ?“ пытае Правдарюкъ.

— А вже-жь — каже Маланюкъ, — треба бы на будынокъ та на ассекурацію найменше двѣ тысячѣ. Теперъ же треба бы на школы що найменше три тысячѣ, то вже маемо пять тысячѣ. Вѣдтакъ на позычкову скарбонку треба бы такожь три тысячѣ, абы початокъ зробити; отже-жь маемо вѣсѣмъ тысячѣ. На конецъ же-жь, якъ самѣ видите, треба и на дѣмъ бо-жѣй гадати, бо вже и крѣзь дахъ зачинае чурѣти якъ решетомъ, и дзвѣница похилила ся, и одно, и друге! я на се рахую такожь двѣ тысячѣ: — отже-жь маемо вже десять тысячѣ, а вѣдки-жь ихъ узяти? Бѣйте ся Бога! чи вже хочете, абы мы у свѣтъ пошли! чи що такого хочете зъ нами зробити?“

— „Я не хочу, Семку, абы вы свѣта ловили!“ каже Правдарюкъ поважно и безъ ярости, „я лишъ хочу, абы вы мене выслухали, бо и я знаю де-що рахувати, не лишъ вы. Отже слухайте мѣй рахунокъ, а слухайте добре та уважайте! Се буде такъ:

У року масмо 52 недѣлѣ. Припустѣмъ, що кождон недѣлѣ просе господарь у корчмѣ 30 крейцарѣвъ; то вынесе черезъ цѣлый рѣкъ 15 р. 60 кр.

Теперь возъмѣмъ 20 святъ у року, що не въ недѣлѣ
 припадають, такожь по 30 кр. вынесе 6 р. — кр.
 Теперь великдень, рѣздво и празникъ у
 року, найменше по 3 р., робить . . . 9 р. — кр.
 Теперь выпадѣ каждому господареву у
 року найменше одна орудѣ: чи то хре-
 стины, чи весѣле, чи похоронъ. На такую
 орудѣ я рахую лишъ 6 р. — кр.
 Теперь не собѣ господарь у каждый буд-
 день рано за 2 крейцарѣ, а въ вечеръ
 за 2 крейцарѣ горѣвки; буднѣвъ маемо
 у року 290, то вынесе на рѣкъ лишъ 11 р. 60 кр.
 Теперь же-жь и у жѣнки така душа, и
 она собѣ гадаѣ: коли чоловѣкъ може вы-
 нити рано и въ вечеръ по порпѣи горѣв-
 ки, то могу и я! — Отже-жь робить на
 рѣкъ такожь 11 р. 60 кр.
 То чинить на рѣкъ усѣго: 59 р. 80 кр.
 т. е. майже 60 р.

Теперь же маемо у нашѣмъ селѣ 378 нумерѣвъ
 (осадѣ), отже-жь пропиваѣ ся що року у Срѣбнаровѣ
 не богато: лишъ звышь 22.000 р. — А щобы вы не
 казали, що я взявъ може жидѣвску крейду, то ра-
 хуймо лишъ половину того, отъ лишъ ту одну дур-
 ничку, то одно нѣщо: 11.300 р., кажу вамъ: лишъ

одинадцять тисячъ, триста ринськихъ. — Се вже чей не скажете, що за богато рахувавъ!...”

— „Охъ, Божечку-жь ты нашъ!“ крикнула цѣла громада, якъ оденъ.

— „А пану Семкови Маланюкови за богато є, тыхъ десять тисячъ на громадске добро выкинути; то лѣпше жидамъ 11.302 р. за пусте болото, за проклятый одуръ, за пекельну смолу упхати? — О люде, люде! чи васъ уже жида зовсѣмъ такъ тою горѣвкою зачмелили, що ясну якъ сонце правду не можете пѣзнати?“

— „Панове громада!“ ажъ крѣзь плачь закричавъ Семко, „вѣрнй християне! душѣ божій! послушайте вы мене, одного послѣдного паницю у селѣ! Якъ стоить осьде церковь Господня, и якъ стоить осьде душпастьеръ нашъ дорогій: такъ увѣйдѣмъ усѣ у дѣмъ божій и присягнѣмъ на три роки, коли вже не на цѣлый вѣкъ, що той пекельной смолы не вѣзь мемо до устѣ нашихъ, — то будемо мати и церковь нову, и школу, и скрынку позычкову, и шпихлѣръ громадскій, и честь, и здоровле, и славу на цѣлый край, и що самій загадаємо! — Що-жь мы не можемо собѣ за 33.900, кажу: трийцять и три тысячѣ девять сотъ ринськихъ справити и запровадити? Ходѣмъ панове громада, и зложѣмъ присягу передъ

Исусомъ Христомъ, що зъ дїаволомъ бороти ся будемо до остатной нашої силы! — За мною, панове громада, кому ще душа и жѣнка и дѣти милї!“

Якъ разъ увалила цѣла громада у церковь святу. Панъ-отець узяли присягу вѣдъ цѣлои громады; а якъ громада присягала, то усѣ плакали, и панъ-отець навѣтъ заплакали якъ мала дитина, тай кажуть:

— Любимї дѣточки мои! Якъ мы тутъ зъ радости плачемо, такъ святї ангелы плачуть теперь зъ радощѣвъ передъ Спасителемъ нашимъ Исусомъ сладчайшимъ, котрый, споглядаючи на насъ, благословить насъ десницею своею! О любимї дѣточки Христовї! вы не знаете, яку утѣху, яку радѣсть вы таткови нашому небесному завдали, а дїаволу кѣлько смутку та нужды! — О, стережѣть ся его, сокотѣть, абы васъ зновъ не пѣдюдивъ, абы вы вашу нынѣшню святу присягу не зломили а вѣдтакъ ще грубше у пекло не попали, якъ мали передже уже у нѣго потавати!

— „Ба не дѣжде того ворогъ божїй и людскїй!“ сказавъ Маланюкъ; — „таже мы претцѣ люде якїсь, не собаки, и душу маємо въ тѣлѣ, а не суху пару. Бога будемо благати, а Вѣнъ намъ допоможе;“

— „Амѣнь!“ благословили панъ-отець. Громада розѣйшла ся, весела собѣ якъ на великдень, пѣйшла

по домахъ, а пообѣдавши на прохѣдъ у поля. — Лишь Морткови Бильбахови не було весело; бо якъ ему уповѣли, що въ церквѣ стало ся, такъ жѣнка его Хуна и зѣйшла зъ розуму. Не могла, видно, сердешна тыхъ 33 тысячъ, що мала ихъ уже якъ въ кишени, черезъ свою захланну душу пересадити. Отъ и вѣдвезли еѣ до Львова до шпиталю.

VII. ГЛАВА.

Що дѣе ся далѣ у Срѣбнаровѣ, и якъ фармазоны собѣ жиють.

Тыждень и другій жидаы ще сидѣли тихо, не казали нѣчого. Усе гадали собѣ, що се фразки, и що люде зновъ таки зачнутъ пити, якъ давно пили. Але якъ узрѣли, що се таки не жартъ анѣ фразки, то они гай барылки въ руку, та по хатахъ якъ зъ якою колядою. Але-жь бо и вдала имъ ся штука!... Мошко Гулисъ сирота загубивъ ажъ оденъ патынокъ, такъ его Гриця Пшеничного жѣнка коромесломъ вѣдъ хаты гнала, а другій жѣнки такожь съ коромеслами та зъ вѣниками стояли коло ворѣтъ, та лишь ждали, абы котрый жидъ навернувъ ся; були бы ему воду

освятили, не бѣй-сь! Але жида потямили, що „погано Тетяно!“ и они гай до Правдарюка. — „Ай-вей!“ кричать — „пане пойте, ратуйте, они насъ хочуть убити!“

— Де? у корчмѣ? пытае Правдарюкъ.

— „Нѣ, не въ корчмѣ, але по домахъ! Мы пошли до нихъ якъ до людей, съ честею, зъ горѣвкою, а они до насъ зъ вѣниками та зъ коромеслами нѣвроку довгими, якъ оттой журавель на вашой кирниці! — Прошу васъ, кажѣть имъ що! — ну!“

— Я имъ що маю казати, коли они право мають, пускати въ хату або не пускати. Але вамъ я скажу таке, що якъ подете менѣ ще разъ коло хатъ зъ горѣвкою, то васъ дамъ до арешту, се абы-сте знали!

— „Ей-вей, ей-вей!“ зарыдали жида, — „а коли бо они намъ дуже страхъ богато грошѣ винно! Най намъ хоть грошѣ вѣддадутъ!...“

— Я людямъ самъ казавъ, абы вамъ грошей не вѣддавали, ажъ доки судъ на те не розсудить! каже вѣйтъ, — бо вы пянымъ людямъ не смѣте грошѣ зычити анѣ векслѣ вѣдъ пяного брата. А коли хочете безъ суду обѣйти ся, то спишѣть менѣ на паперѣ, кѣлько хто въ васъ узявъ, такъ я уже смотрити буду, и тогди ажъ скажу вамъ довгъ вѣд-

дати, якъ переконаю ся, що нѣякого шахрайства не було. Отъ такъ!

— „Герсти?“

— Не герштикайте вы богато, але руште домѡвъ, а то я вамъ заразъ покажу, якъ зъ начальникомъ въ селѣ обходити ся. Не гадайте, що я вамъ Павло Дзюбъ! — Жиды зѡбрали ся якъ огонь, тай повезли ся по корчмахъ собѣ.

Богато бы було тутъ вамъ що уповѣдати, якъ то жиды шукали собѣ усѣлякои напасти та ключки, то на Правдарюка, то на Василя, то на громаду, то нарештѣ на панъ-отця; якъ то они ѣхали до мѣста та подавали усѣлякѣ скарги та хто знае що, на тыхъ трѣхъ; якъ то они писали до Львова та до Вѣдня, якъ нарештѣ и комисія выходила, та нѣякои провини не найшла, а жиды ще мусѣли комисійнѣ кошта платити; якъ потому прийшла для громады похвала вѡдъ Губернѣ, та и вѡдъ самого преосвященного митрополита зѡ Львова и то на письмѣ; якъ подававъ Мошко Гулисъ Лаврикову Марцю за патынокъ, и якъ его въ судѣ ще злаяли добре та казали, що лихо робила, що его вѣникомъ по плечахъ хотъ разъ не потягла. Але то все вы собѣ можете и самѣ змѣркувати, якъ то було, а я вамъ ще лишъ розповѣмъ, якъ собѣ нашѣ Срѣбнарѡвскѣ фармазоны жили,

що они робили и якъ они заходили ся. А то такъ они заходили ся:

Горѣвки и жадного трунку не хотѣвъ нѣ оденъ зъ нихъ и до рукъ брати, бо и уся громада такъ. По`празникахъ не волочили ся, а коли пошовъ хто, то лишъ до церкви святой, абы на боже дати, и заразъ по службѣ божой собѣ домовъ. А коли прийшовъ хто до нихъ на праздникъ, то они его дуже мило приймали, але горѣвки не смѣвъ нѣхто и свои навѣтъ у хату нести, не абы що.

У недѣлѣ и свята бувъ каждый фармазонъ у церкви, а то зъ усѣмъ домомъ. Прийшовши съ церкви святой и пообѣдавши, припочивали всѣ, а припочивши, ишли до своєї фармазонской старшины: разъ до Правдарюка, разъ до Складана, а разъ до Василя, бо Василь уже бувъ жонатый, а съ кимъ — то чей угадаете. Жѣнка и дѣти ишли такожь усѣгды съ своими чоловѣками; тутъ минало имъ цѣле пополудне, якъ одна годинка, на милый розмовѣ та на читаню, бо Катерина навчила ся читати, то вже такі имъ штуки вычитуе бувало съ книжокъ, що и забавишь ся и насмѣешь ся и жалуешь, чому то вечеръ ще хоть у двое не довшій. А що мѣжь иншими каждой дуже цѣкаве було, то те, якъ Катря имъ читае, якъ то треба ѣсти варити, абы страва и смачна

и поживна була, и не много коштувала. А ся рѣчь тому имъ така цѣкава була, бо фармазони дуже на те уважали, абы страва поживна и порядна на ихъ столѣ була, бо такъ имъ приписъ казавъ, не такъ якъ бувало, що жѣнка наколотить тамъ що небудь и поставить на стôль, гей тôй собацѣ, якихсь по-мый. Тожъ и не дивниця була, якъ чоловѣка бувало по такôй стравѣ за горѣвкою тягне.

Коли жѣнки такъ бавили ся, то чоловѣки бувало съ своєю старшиною у другôй свѣтлици на радѣ та на розмовѣ. Тутъ кождый оповѣдавъ, що вôнъ цѣкавого за цѣлый тыждень зазнавъ, що покмѣтивъ, що уважавъ, а якъ хотѣвъ котрый зъ нихъ що нового доброго у себе запроваджувати або зачинати, такъ тутъ заразъ и уповѣвъ, и всѣ радили надъ добромъ кождого, якъ бы надъ своимъ власнымъ. Потому розказувавъ имъ Василь, що цѣкавого по свѣтѣ дѣе ся, а вôдтакъ читавъ цѣкави и добри книжки або учивъ ихъ на таблици рахувати, до чого усѣ дуже цѣкаво и охочо брали ся, бо знали, що не вмѣючи добре рахувати, годѣ теперѣшними часами и на свѣтѣ такъ прожити, абы не бути ошуканымъ.

Оттакъ промине бувало цѣле пополудне, що и не знаєшь де, а скоро зачне смеркати ся, такъ Василь заразъ лѣру въ руки, тай выйдуть усѣ у садъ

або до другої свѣтлицѣ до жѣнокъ. Тутъ якъ зачне Василь на лѣрѣ грати, якъ заспѣвають усѣ!... ажъ свѣтъ веселить ся! — Спѣвають бувало и свѣтскихъ и набожныхъ пѣсень, и жартобливыхъ, и про давнихъ князѣвъ, и яка то слава була давно у рускомъ краю. — А лѣру мавъ Василь добру, не съ тыхъ дрантивыхъ, що лишъ на однѣй струнѣ, але мѣйску, таку якъ въ Швайцаріи та въ Италиі паны на нихъ грають, на шѣсть струнъ, що бувало якъ заграє, то не треба тобѣ и трюистыхъ музыкѣвъ. Дѣти бавлять ся бувало окреме собѣ въ саду ажъ до вечера, а вѣдтакъ идуть зъ бабками домѣвъ.

А що школы у селѣ ще не було, то другі дѣти, котрі здѣбні були до школы, такъ хлопцѣ якъ и дѣвчатка, вѣдъ шѣстѣхъ лѣтъ ажъ до дванадцятѣхъ, ходили що днини рано и пополудни до Василя вчити ся. А вѣнъ такъ то знавъ легонько та приємно вчити, що дѣти у него за мѣсяць бѣльше знали, якъ у другого бы за три, а якъ прибѣжуть бувало обѣдати домѣвъ, такъ вѣдъ обѣду и въ заводы зновъ до Василя. Навѣтъ и менші дѣти, що не часъ имъ ще було учити ся, бѣжать бувало або носять ихъ до Василя у садъ, бо вѣнъ тамъ такі штуки та играшки та забавки бувъ повыроблювавъ, що дѣти ажъ гинуть за ними, а при тѣмъ и вчать ся, и

самі не знають, якъ и вѣдки они сего вже та того навчили ся.

А Катерину бувало дѣвчата, и то тѣ великі, роємъ обсядуть, бо она усѣлякѣ шитя та вышиваня та мережки та тканя та заборы знала, то такъ еѣ бувало и стануть просити: Катрусю-серце, покажи намъ тѣ уставки, або тѣ заплѣчки, або те, або друге! — а Катря мила та добра була, все имъ покаже, а они за нею такъ и переймутъ вѣдъ разу!... Чого они тамъ не понаучували ся!... и на паперѣ нѣхто того не спише. Та не то ще, але и їсти варити ихъ навчила, и то такѣ усѣлякѣ приправы, що они ажъ самі дивують ся, яке то все не дероге а добре. Часомъ бувало и їмость-добродѣйка межі нихъ прийдуть, та имъ ще красшій шитя та мережки покажуть. А часомъ заберуть ихъ до себе, та показують имъ, якъ то и бѣлый хлѣбъ красно спечи и житный и усѣляке святочне печиво, и прасоване, и одно, и друге, и захотили такъ дѣвчатъ, що кожда собѣ красный, прекрасный зѣльникъ або квѣточникъ коло дому справила. Якѣ-то вже тамъ квѣтки прецьшній та прекрасній у тыхъ ихъ городцяхъ не бували!... Повяжуть ихъ бувало у китицѣ, та при недѣли або при святѣ понесуть до мѣста, то вже и грошики є, а за одно лѣто тѣлько собѣ ихъ кожда

дѣвчина наскладає, що вже собѣ покупили и зелѣзка до прасованя и усѣлякї знаряды до вышиваня и не одно инше.

А у Катерины питають разъ дѣвчата: — „Катре“ кажуть, „чому се ты така и своему чоловікови и усѣмъ мила та приемле, що тебе усѣ люблять?“ А Катря имъ каже: „Се невелика штука, сестрицѣ; лишь треба не лѣнувати ся; ану умывайте но вы ся що днины, зачешѣть ся що днины красенько, уберѣть ся чистенько та спрятненько, ану чи не будуть васъ усѣ любити?“ — Про хаты Катря вже и не згадувала нѣчого, бо у кождой фармазонской хатѣ було такъ чисто та прибрано, якъ у раю якѣмъ, а якъ прийде бувало недѣля або свято, то не инакъ, але що самъ великдень!... такъ то вже чисто та прибрано скрѣзь, ажъ сіє, ажъ улыскує ся! А образы вже краснї та прекраснї були у тыхъ фармазонѣвъ у хатахъ!... якъ у церквѣ якѣй! А що вже миски та начинє препышне! а що ослоны мальованї краснї! а що скрынѣ та коверцѣ! а що постѣль убрана!... и не сказати, яка то скрѣзь красота!... А на сволоцѣ у кождого псалтырѣ та часословы, та евангелїя та акафисты, та усѣлякї книжки добрї!... Бо хоть фармазоны и не знали читати, то дѣти ихъ знали, а хлопцѣ якъ сядуть бувало коло

*

вѣтъця собѣ у свѣтлицы, та якъ стануть читати, то ажъ годѣ наслухати ся, такі то божі слова красні вычитують, та усѣлякі мудрі рѣчи. Думавъ бы-сь, що то ангелы обѣли вѣтъця небесного, та ему приглаголюють та припѣвають.

Оттакъ то жили ті Срѣбнарѣвскі фармазаны. Алежь бо и завзяті були то люде за себе! Своихъ десять заповѣдей такъ бувало хоронять, якъ ока въ головѣ, а працюють бувало, працюють, що ажъ десятый пѣтъ зъ нихъ льеть ся. За тото зновъ у недѣлѣ якъ повбирають ся, и самі и ихъ челядь и дѣти и усѣ що були въ домѣ, та пѣдуть до церкви, то що той макъ у городѣ!... таке тото гарне та пышне! Бувало подорожні люде ажъ стають та дивлять ся, та и самі не имуть вѣры, чи се руске яке село, чи се зъ неба на землю впало. Не то ще, але и съ сусѣднихъ сѣлъ та зъ мѣста приходять люде дивити ся, якъ на чудо яке. Та и було на що дивити ся! — бо у Срѣбнарѣвѣ вже и церковь нова, якъ манастырь якій, зъ позолочеными хрестами та зъ новыми великими дзвонами, то якъ бувало гукнуть, то ажъ на третє село чути, — и школа нова, гарна, а шпихлѣръ якъ якій цѣсарскій малязинъ, и громадска канцелярія, а то все таке нове та красне,

що ока годѣ спустити: дивишь ся бувало и не на-
дивишь ся.

А фармазонôвъ було въ Срѣбнаровѣ не трий-
цять уже, але близько триста. Бо хоть першій фар-
мазони нѣчого нѣкому не вповѣдали, то котрї були
розумнѣйшій люде, то заразъ потямили, що тутъ щось
є, отже и стали допытувати у тыхъ людей, на ко-
трыхъ вже мали око, що они не дарма сходять ся
усе до Василя Нестерюка. А фармазони и не таили
ся, але кому вартъ було, такъ заразъ и признавали
ся, а якъ назбирало ся уже трийцять новыхъ, такъ
старшина фармазонска ихъ пôдъ присягою у свое
товариство приймала. Такимъ способомъ уросло оно
таке велике, що нѣхто бы бувъ и не сподѣвавъ ся
такого. Про се дôзнали ся якось и сусѣдскї села,
та гай призывати Срѣбнарôвъ „Село Фармазони“,
або „Село Срѣблоробы.“ Але Срѣбнарôвцѣ за се нѣ
разъ не гнѣвали ся, але ще и собѣ за славу се мали,
що имъ другї завидѣли. Бо якъ той приповѣдки:
Тогди добре, коли, якъ чоловѣкъ лягає, одного во-
рога має, а якъ встає, то два; бо у негодного нема
нѣ одного.

А нѣхто вже такъ не радувавъ ся, якъ той
Семко Маланюкъ. Ходить собѣ бувало помежи гро-
маду, самъ у рантуховôй вышиванôй сорочцѣ, у пре-

краснѣмъ жупанѣ, у шапцѣ съ крымскихъ смушкѣвъ, узавши ся по пѣдъ боки якъ якій князь, тай каже: „Панове громада! панове Срѣбнарѣвцѣ — або, якъ насъ тамъ назвали Срѣблорѣвцѣ! — Видите вы се наше село Срѣбнарѣвъ, або — якъ его призвали — Фармазаны? видите вы ту нашу нову церковь, нову школу, нову громадску канцелярію, новыи шпихлѣръ, видите?“

„Таже видимо!“ кажутъ люде.

— „А видите вы тѣ вашѣ дома новѣ побиванѣ, зъ высокими парканами, зъ великими вѣкнами, съ свѣтлицями на двое, зъ элкірями, кѣмнатами, помостами, дымниками, крижевими дверми, голубниками, новыми мѣйскими воротами? — видите?“

„Видимо.“

— „А видите вашѣ сады, города, пасѣки, ставки, земники, стайнѣ, повнѣ коровы, здоровѣ волы, швабскѣ конѣ, видите? Се все — окрѣмъ Бога милосерного — маете подякувати менѣ! тому пянюзѣ остатному, що жиды его бувало пяного патынками у лице бють та, якъ не має за що пити, съ корчмы тручають! — О, Боже добрый, ажъ встыдѣ и соромѣ менѣ, якъ собѣ лишъ нагадаю! — Якъ бы я васъ бувъ трохи не мусомъ потягъ у церковь божу до присяги, чи було бы се усе? говорѣть!“

Оттакъ бувало пышитъ ся Семко, а люде ему притакували и дякували, бо у его словахъ було трохи и правды. Але громада про тото добре знала, що має у передъ дякувати Василеви, вѣдтакъ Правда-рюкови, а и доброму прикладови тыхъ трийцятѣхъ першихъ Срѣбнарѣвскихъ фармазонѣвъ, що якъ собѣ постановили разъ завзято, зъ дїавольскои власти высвободити ся, такъ и высвободили ся, а то такъ, що самї собѣ ажъ дивували ся. Але просили они горячо и сердечно Господа Бога, рукъ докладали, пянства уникали, и Господь милосерный имъ допомѣгъ.

VIII. И ПОСЛѢДНЯ ГЛАВА.

або :

за сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль.

Якъ за сей часъ Срѣбнарѣвъ выглядавъ, то уже знаете, и тутъ ще лишъ тѣлько скажу, що съ тыхъ вѣсѣмь Срѣбнарѣвскихъ корчемъ уже и одной не було, а зъ жида таки и запаху нѣ, бо всѣ повтѣкали то въ мѣсто, то по такихъ селахъ, де ще люде дурнї були, и по корчмахъ тратили и маетокъ свѣй, и добро, и гараздъ, и честь, и славу, и душу, и здорове

и царство небесне. Лишь два села, що були близько Срѣбнарова, пѣшли за добрымъ прикдадомъ ще таки заразъ зъ разу, отже зѣславъ и имъ татко небесный свою благодать, и стали розживати-сь и богатѣти однако якъ Срѣбнарѣвцѣ, чи якъ то ихъ тамъ жартомъ звали — Срѣблоробцѣ. А Срѣблоробцѣ не пускали ся и на волосъ своеи установы, а то такъ, що ту стару Копытникову Марцю, котру на еи нещастѣ присилувано разъ на празнику у поблизкѣмъ селѣ выпити порцію араку чи тамъ вишнику, туй-туй що съ села и зъ громады не выгнади. И то бы були таки выгнади, та ажъ панъ-отець мусѣли за ню просити, а хотъ и впросили, то однако не було вже ѣй просвѣтлои години у селѣ, бо хто еѣ лишь уздрѣвъ, такъ заразъ и гойкавъ на бабу, якъ на якого вовка, та жидѣвскою шапкою прозывавъ. А до того села, де еѣ присилували, нѣхто бы бувало на празникъ бувъ не пѣшовъ, хотъ бы его рубавъ бувъ!

Оттакѣ то люде божѣ та завзятѣ зрѣбили ся тѣ Срѣблоробцѣ! справедливѣ, истиннѣ, Русины! — А Василь Нестерюкъ каже одной недѣлѣ до тыхъ першихъ трийцятѣхъ фармазонѣвъ, котрыхъ для рѣжницѣ вѣдъ новакѣвъ та отцями призвади:

— „А знаете вы, братья, що вѣдъ нынѣ за

тыждень буде тому сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль, якъ мы у фармазоны уписали ся?“

— „Та вже?“ кажуть усѣ дивуючи ся, — „а намъ здае ся, що тому лишь рѣкъ або наибѣльше два.“

— „Бо такъ то мило часъ при роботѣ та твезости минае!“ каже Василь. — „Я и самъ не думавъ, що речинець приходить, ажъ тутъ и впало вчера письмо, абы мы той и той днини, той и той години у ноци зѣйшли ся такъ, якъ тогди першій разъ тутъ у мене. И наказуе старшина остро и на сумлѣне, абы каждый зъ насъ принѣсъ и увесъ свѣй готовый складаныи грѣшь, и тѣ книжка, що я кождому ще зъ разу поробивъ и заедно провадивъ, и у котрыхъ списаныи станъ цѣлого маетку, тогдѣшнього и теперѣшнього, и зъ довгами и зо всѣмъ.“

— „Добре“, кажуть фармазоны, „мы прийдемо.“ Отже и зѣйшли ся усѣ на свѣй часъ, о пѣвночи, усе такъ, якъ то першій разъ було. Ажъ тутъ и вдарило три разы, гейбы великимъ молотомъ у желѣзо; фармазоны перехрестили ся, и пѣшли усѣ у противну свѣтлицю, каждый зъ нихъ якъ найкрасше убраный, бо такъ Василь казавъ, и въ кождого книжка у рукахъ, а у пазусѣ жвавый вузолъ чогось, що такъ вѣддуло ся, якъ якій добрый бохоонецъ хлѣба. Оттакъ они увѣйшли у ту свѣтлицю.

А у свѣтлицы було усе такъ, якъ першого разу, лишь що було двѣ помостинѣ выважені и великій глубокій грѣбъ укопанный, а коло гробу стояла та сама трунва, що перше на ослонѣ стояла. Фармазаны уклонили ся старшинѣ, а той у бѣлѣй одежи такъ промовивъ до нихъ:

„Миръ вамъ, братья! У сѣмъ лѣтъ, сѣмъ мѣсяцѣвъ и сѣмъ недѣль витаемо васъ тутъ у друге, а то лишь за для того, абы васъ переконати, що наше слово сповнило ся, и що вы, якъ будете жити по заповѣдяхъ нашихъ, за той часъ щасливими будете. — Стефане Притуляку, подай сюды твою книжку! Якъ ты записувавъ ся у наше товариство, то мавъ ты поля два морги, хатиночку, що не вартъ була съ-повна и 10 ринскихъ, а на те усе 75 ринскихъ довгу у жидѣвъ, и то все за горѣвку. Нынѣ маешъ чотыре морги поля, хату у вартости 400 ринскихъ, пару волѣвъ, двѣ коровѣ, пасѣку и садъ, у хатѣ усѣлякого прибору на 100 р., ты и жѣнка и дѣти убраня на 200 р., коло дому усякого начиня и варстату, у шнихлѣри 12 корцѣвъ хлѣба, у громадскѣй позычковѣй скрынцѣ готового вложено гроша на 150 р., — а те чи не все було бы сѣгодня у жидѣвскихъ кишняхъ. А тамъ у пазусѣ що маешъ? 200 р. готового гроша на пару коней и на

вôзъ новый, кованый; мы се усе знаемо. Отожь твоѣй маетокъ, що ты найбѣднѣйшій бувъ у селѣ; а другіѣ фармазаны мають и у двое и трое и у четверо бôльше. — Теперь мы васъ усѣхъ пытаемо, и то на ваше сумлѣне: дотримали мы вамъ нашего слова? е вы щасливѣи? не маете вы бôльше грошей, якъ у отсѣмъ мѣшку на столѣ? На сумлѣне кажѣть!“

— „У двое бôльше,“ вôдповѣли усѣ.

— „А теперь вы бы радѣ знати, хто мы?“ — запытавъ той у чорнôмъ. — „Отъ хто мы!“ — На се скинули оба фармазонскѣ старшіѣ свои наличманы и довгѣи плащѣ, а фармазаны пôзнали теперь — ану угадайте, кого? — своего сѣльскаго священника и одного цѣсарскаго урядника зъ мѣста, родомъ Русина. Боже, що засоромили ся тогди фармазаны!... А панъ-отець кажуть до нихъ:

— „Видите вы, люде добрѣи, якѣи вы невѣрнѣи? Упередъ нѣмъ вы у фармазаны вписали ся, кôлько я вамъ наказавъ ся, та наговоривъ ся, та напросивъ ся: покиньте и покиньте разъ тѣ корчмы и ту горѣвку, а будете щасливѣи и богатѣи и здоровѣи и черствѣи и славнѣи! — Хиба-жь вы мене послухали? пили и пили и пропивали ся, ажъ доки до того краю не пропили ся, що не дбали въ рѣштѣ и душу свою чортови записати, абы лишъ було за що

далѣ пити! Щасте маєте, що хоть на молодого але розумного чоловѣка трафили, котрый менѣ се заразъ и вповѣвъ. А я читавъ зновъ у однѣй нѣмецкѣй книжцѣ правдиву одну исторію, якъ то давно десь, у Швайцаріи ажъ, одно село було дуже розпило ся и такожь хотѣло чортови записати ся, и якимъ способомъ оденъ молодый чоловѣкъ ихъ выратувавъ и вѣдъ пьянства и вѣдъ гадки проклятой: а то такимъ самымъ способомъ, якъ мы васъ отсе. — Тяжко намъ було, дѣти любі, вѣрте намъ, що тяжко! на личманы на лице брати та комедію передъ вами грати, але для спасенія душъ вашихъ и для щастя вашого мы и на се поважили ся, бо видѣли, що иншій спосѣбъ не помагає и що вы забобонамъ бѣльше вѣрите, якъ людямъ ученымъ и слову божому. Бо фармазони є дѣйсно въ свѣтѣ, але не є то такі люде, абы чортови записували ся, але є то такі люде, що чортови опирають ся, чимъ лишъ можуть, а найбѣльше тымъ, що нѣщо не пють, що церковь божу и заповѣди господній шанують, гры та гульки не справляють, у одно учать ся правды и книжки добрі читають, а абы ихъ не кортѣло по корчмахъ ходити, собѣ порядні и выгѣдні дома будують, выгѣдно жиють, а розрывки собѣ у роботѣ и у поряднѣмъ господарствѣ шукають, усе такъ, якъ вы

сихъ сѣмь лѣтъ, сѣмь мѣсяцѣвъ и сѣмь недѣль робили и старали ся; для того можете смѣливо фармазонами звати ся, и собѣ ту назву за честь матери. — Другимъ разомъ вамъ бѣльше за нихъ уповѣмъ, а симъ разомъ лишь скажу вамъ, що чортъ не прийде вамъ нѣ на роздорожище грошей давати, нѣ до пустого двора або замку, бо має вѣнъ помѣчникѣвъ ще лѣпшихъ вѣдъ себе, а се такихъ, що душѣ вашѣ на векслѣ хапають та грѣшь вашъ, на котрый вы тяжко працюете, за пуге болото выдурюють. О то є тѣ чорты видимѣ, котрѣ на вашъ крѣвавый крейцаръ чатують и на спасеніє вашей душѣ засѣдають, якъ той кѣтъ на мышъ. Вы вже знаете, хто они є, и стережѣть ся ихъ, бо, якъ святе письмо каже: ворогъ не спить але дивить ся, кого бы пожерти. Отже-жъ сокотѣть ся, дѣти, сокотѣть! гѣрше огню его сокотѣть ся, абы зновъ васъ съ праведной дороги не звѣвъ!“

— Не трафить ся! каже Николай Пасѣчный, але скажѣть менѣ, панъ-отчику, вѣдки вы знали, що я той днины пивъ порцію горѣвки? Таже вы се не могли знати, поки свѣта! — менѣ се и до нынѣ съ чуда та зъ дива не сходить!

— „За се вже мене пытай,“ каже Складанъ, выступивши на передъ; „се менѣ вдало ся якось

вывѣдатл, и я панъ-отцеви заразъ уповѣвъ, бо я и Правдарюкъ усе знали, намъ панъ-отець уповѣли, для того то и мы казали записати ся чортови.

— Ба, Господу Богу небесному! ажь скрикнувъ Притулякъ, — Господу Богу, не чортови! Чортъ най щезае вѣдъ насъ и вѣдъ васъ хрещеныхъ та держить ся тыхъ, що по корчмахъ ходять та ему на жидѣвскихъ вексляхъ лѣдписують ся, а вѣдъ насъ ему засѣ! — Але скажѣть менѣ, прошу, на кого сей грѣбъ и ся домовнна?

— „Се я вже вамъ скажу, панове фармазони,“ промовивъ Василь, — „лишь прошу уважно послухати! — У сѣй домовинѣ спочивае уся Срѣбнарѣвска, наша, руска и людска бѣда, а мы еѣ сей ночи, задля праздника нашого великого фармазонского, хочемо у сей грѣбъ на вѣки вѣчнѣ поховати и запечатати, абы тамъ спочивала до страшного суду божого. — А кого кортить на ту нашу руску и людску бѣду ще у останне глянути, то най вѣдхилить вѣко и подивить ся.“

— Се вже я! крикнувъ хтось зъ за плечей, — я маю до того перше и передне право! я, Семко

Маланюкѣ! Ану, яка тота та руска бѣда, най хоть ся на ню неживу подивлю, та ще їй хоть на прощане межи очи плюну!

Такъ репетуе Семко, та якъ бувъ собѣ хуткій, та цѣкавий, такъ и кинувъ ся до домовины. Отвирає — ажъ тамъ повно усѣлякихъ мѣръ та мѣрокъ та порцій та фляшокъ корчемныхъ, а одна на ще горѣвки. Семко брызъ ажъ назадъ зоху! — Аги! каже, — таже се справдѣ руска та людска бѣда! Пекъ, та цуръ їй, та осина їй на темнї днѣ! Таже се, їй-Богу! та порція, що я бувало зъ неї у проклятого Гершка шу! — а се тота сама кварта, бо я єѣ добре по отсѣму значкови пѣзнаю! — О и вѣдки-жь ты, Василю, таке дѣло запонавъ?

— „Або-жь се велика штука?“ каже Нестерюкъ, — „якъ выносили ся жиды зъ нашого села, такъ я всѣ мѣры поскуповавъ у нихъ, умысне на сѣгоднішнїй нашъ фармазонскїй празникъ. — Робѣть теперь зъ ними, що хочете!“

— У землю съ препроклятыми! кричить Семко, — ану братчики, сюды, та запечатаймо їй грѣбъ, а Морткова Хуна заспѣває їй вѣчну память, бо и такъ кажуть, що она у Львовѣ у шпитали нѣчого

не дѣе, якъ лишъ „вѣчная память“ спѣвае у одно;
то нехай же сѣй бѣдѣ таки буде „вѣчная проклятая
память!“

— „Проклята ѣй память!“ закликали усѣ фар-
мазаны якъ оденъ, тай поховали людску, руску и
Срѣбнарôвску бѣду. А панъ-отець промовили: „На
вѣки вѣковъ!“

— „Амѣнь!“ сказали всѣ тай розôйш.
щасливѣ та веселѣ, що позбули ся на зав
своєи бѣды. — Поможи, Боже, такъ усѣмъ
стіянамъ!

